

CROATICA*

HRVATI

Historijske alternative

Uzmak Avara poslije katastrofe carigradske 626 kao i definitivni slom Habsburga 1918 znače likvidaciju jedne fatalne historijske snage, što je tjerala pasivna slavenska plemena na osvajačke vojne. Svi antibizantinski pothvati Tatara i svi habzburški ratovi kao paralele dokazuju da Balkanski Slaveni još uvijek nisu postali političkim subjektom (1526–1918). Čim nestaje te inicijativne vladajuće snage, javlja se težnja za emancipacijom, a uslijed nedostatka vlastite snage, Hrvati kombiniraju koncepciju svoga oslobođenja uvijek s jednom drugom historijskom silom, svojim vlastitim interesima samo prividno paralelnom. U alternativi između Avara ili Franaka, Hrvati se opiru o Zapad i bore se protiv Avara sa Francima, tako isto poslije na jugu u pomorskim oblastima sa Rimom protiv Bizanta, ili kasnije sa napuljskim dinastijama protiv sjevernih pretendenata ili sa Habsburgom protiv Turaka ili danas sa dinastijom Sabaudo i vojvodom od Aoste protivu Karađorđevića (1922), ili sa Moskvom protivu beogradskog centralizma (1924), ili sa Karađorđevićima protivu Moskve i vojvode od Aoste (1925), da bi isto tako padali u ekstreme, pa od bogumila postajali Turci, od austrijanskih podanika veleizdajnici (1671–1918) u raznim političkim varijantama sa Starčevićem kao simbolom stopostotne negacije Habsburga, u vrijeme kada se ta negacija pričinjala svim trezvenjacima pijanom.

(1926)

* Varijacije na hrvatske teme u ovom broju *Foruma* nastavak su teksta koji je pod naslovom CROATICA izišao u *Forumu* br. 1 za godinu 1963. Tekst je uređio A. Malinar, uz autorovu suradnju.

Za Josipa II

Perforirani (poslije odlaska Turaka na jug od Save potpuno), svedeni gotovo na neegzistentnu socijalnu ništicu bijedne raje i kmetova, izobličeni stogodišnjim ratovima za tuđe interese, okupirani tuđim uglavnom mađarskim, kolonizatorski raspoloženim plemstvom, Hrvati bili bi doživjeli svoju ekonomsku i političku katastrofu već u osamnaestom stoljeću, da ih nije iz toga izvukla centralistička politika Josipa II, koja je ošišala sve mađarske grofovske prepotentne aspiracije prodiranja u naše interesne sfere.

(1935)

Moriamur pro rege nostro!

Hrvati podanici, kao puntari i kao građani, uvijek su u historijskoj perspektivi lojalni, do besmisla hrabri i požrtvovni, kada se biju za tuđe interese (Antemurale, Jozua Frank, *Zlatna Knjiga Naroda Hrvatskoga*, K. u. k. I. Regiment No. 53, 16, 96, M. kir. honvéd E. 25, 26, 27, 28, pa i bezglava krvarenja tipično hrvatskih Or. Ju. Na.-omladinaca.)

(1926)

Iz ekstrema u ekstrem

Hrvati primaju krst iz Rima, a postaju glagoljaši, i ta proturimska, glagoljaška tvrdoglava upornost znači zapravo prvu organiziranu narodnu pobunu u okviru rimske crkve, u vremenu kada o narodnosti u Evropi još nitko nije ni sanjao. Hrvati priznaju krunu mađarskoga kralja za svoju kraljevsku krunu i onda se bore osam stotina godina protiv mađarske krune kao bijesni negatori mađarskoga suvereniteta. I kada je poslije Mohača situacija politički otvorena, pitanje nehrvatske dinastije likvidirano, Hrvati traže odmah drugoga gospodara (»altro Signore«) i prišu mu u rekordu prvi, već na sretno Novo Ljeto 1527. Ali gle, odmah zatim nastaje nov period borbe protiv gospodina Habsburga i taj traje novu krvavu rundu za slijedećih četiri stotine godina: 1527–1918. Devetstotinaiosamnaeste, naravno, opet sve isto kao i godine 1102 i godine 1527. Ugovor, pakt, oduševljenje, jedan mali pedalj-zubar (sa zlatnom ribicom u glavi), kao predstavnik hrvatskoga malograđanskoga suvereniteta igra onu staru praslavensku ulogu domaćina, koji poziva Varjage da zavladaju, »trovarsi altro Signore«, i odmah pošto je ugovor bio sretno potpisan, a »altro Signore« sretno zavladao, počela je protiv njega borba, što traje već osam bjesomučnih godina. Ako je doista istina

da je povijest učiteljica života, onda je vjerojatno, da će Hrvatima poći za rukom da negdje tek oko godine 2228 raskinu svoj takozvani Ugovor od 1918, i da s nekim novim, zasada još nepoznatim Signorom (sa dinastijom) sklope jedan nov politički Ugovor, protiv koga će se boriti do godine 3228. To su perspektive hrvatske, izgledi najoptimističniji i dokaz da od povijesti, kao od prave učiteljice, za život ništa naučili nismo. Sami paradoksi, impulzivna nepromišljenost i bacanje iz ekstrema u ekstrem.

(1926)

Distanca i afiniteti

Katolici Hrvati, ako su graničari – Šokci, ili pravoslavni Raci, kao uniformirani carski graničari šajkaških ili slavonskih regimenata po afinitetu graničarske zone bliži su jedni drugima od gradova, koji su ih odgojili u narodnoj svijesti, na crti ekskluzivnog srpstva ili hrvatstva. Razmak između dalmatinskog Zagorca, najbjeđnijeg paupera u kontinentalnoj Evropi, koji mnogo bjeđnije živi od svoje vlastite koze, i zagrebačkog prosječnog nosioca nacionalne svijesti, koji prosjake ispod Velikoga Malovana, Svetoga Brda, ili Tulovih Greda uzima kao rasne predstavnike feudalnog, vlasteoskog hrvatstva, razvijajući svoje političke ideje po brijačnicama, a horizonat mu se proteže do Maksimirskog jezera, ta distanca je nerazmjerno veća unutar tog istog hrvatstva, od gradačke ili južnoštajerske varijante bidermajerske nacionalne svijesti kod istih socijalnih elemenata na austrijskoj ili slovenačkoj strani.

(1935)

Ujekovni raskoli

Principi da barbare treba barbarima uništavati, historijski »divide et impera«-imperijalizmi, problem raskola na Zapad i na Istok uznemiruju Hrvate stoljećima, i uvijek usred Hrvatsva stoji jedan simbolični »Krvavi Most«, što Hrvate dijeli u dvije grupe: Smrt Petra Svačića Posljednjeg i »Pacta Conveta«, Anjou i Jageloni, Smrt Krste Frankopana pod Varaždinom i Cetinski sabor, Madžaroni i Slobodnjaci, Jugohrvati i Republikanci i na kraju parola Feldmarschalleutnanta von Scheurea: Die Hunde sollen sich zerfressen. Svi ti hrvatski raskoli kroz vjekove dokazuju samo uvijek jedno, da su nam polja i njive izbrazdane neprijateljskim točkovima i da će onaj naš političar, koji uspije da naše brazde i oranice odbrani od tuđih topova, biti realizator onoga što Stje-

pan Radić zove svojom maglenom i neodređenom parolom, ali koja zrači intenzivnom privlačnom snagom, a zove se »Mirotvorstvom« ...

(1926)

Tristogodišnji san o slobodi

Magle i depresija, luđaci i lažljivci u prvome planu, a u toj depresiji stvarnosti kao tkivo neke više imaginacije, o kojoj sanjaju svi teški bolesnici, kroz čitavu posljednju tristagodišnju fazu prepleću se romantične obmane i fraze, izgovaraju se čarobne riječi, koje svjetlucaju kao aladinske svjetiljke, i kao Maeterlinckov Tintagiles, naša svijest tapa kroz mrakove za magičnom riječi: Sloboda.

(1926)

Sanjarski mentalitet

Poslije historijski katastrofalnih razočaranja uvijek se javljala reakcija na suludu idealističku arhitekturu: poslije Četrdesetosme Starčević, poslije Osamnaeste Radić (poslije Tobolska Križanić se definitivno priklanja zapadu: postaje dominikanac i umire pod katoličkim stijegom poljskog kralja). No iskustvo je pokazalo, da te trijezne reakcije nikada nisu bile dugotrajne, a kako je sanjarski potez glavna oznaka hrvatskog mentaliteta, za to lijepo govore svi naši jalovi zanos i kroz posljednjih trista godina.

(1929)

Vagonaška »pigra massa«

Za čovjeka Hrvata, koji stanuje u otvorenom vagonu u neposrednoj blizini hrvatske opere gdje sviraju *Parsifala* i koji zimi na minus sedam Celzija mrzi sve Hrvate kojima je toplije nego njemu, za takvog Hrvata vagonaša kaže se da nije rodoljub, da nema osjećaja ljubavi za hrvatstvo, da je neprosvijećen i taman, ako nije s nama zajedno uvjeren da se hrvatska suvremena »kultura« izgrađuje tako da prisustvujemo izvedbi *Parsifala* ili da slušamo radio-koncerte sa Strausovim valcerima iz Beča. U takvom slučaju, vlada li se vagonaš odbojno spram naših svilenobombonskih fraza, mi smo ga svrstali pod pojam crne i neprosvijećene mase.

(1926)

Robijaši u američkim rudnicima

Pola milijuna hrvatskih iseljenika, o kojima je već Kranjčević devedesetih godina prošloga stoljeća napisao jednu od svojih najpotresnijih elegija, nestalo je iz »Lijepe naše« tako nečujno, kao da pola milijuna Hrvata nije otputovalo u američke rudnike i talionice, gdje će kao nevini robijaši, i to posljednji među posljednjima, ostaviti svoju narodnost i svoje kosti zauvijek. Ti iseljenici tako su se tiho rasplinuli kao sjenke u maglenom predvečerju, a tridesetih godina su povorke očajnika na Trgu Franje Josipa pred kolodvorom čučale bez riječi na svojim koferima, s glavom među dlanovima, nijemo zagnjuren i u gorčini svojih briga, kao pravi brodolomci, koji prisustvuju vlastitom sprovodu. Tko je tim ljudima rekao jednu jedinu ljudsku, hrvatsku riječ, tko je te jadne izopćenike ispratio sa prigušenim osjećajem stida, što se tu čitav jedan narod tjera u progonstvo za račun tuđinskih talionica?

(1947)

Pred novom historijskom katastrofom

Od Londonskog ugovora evidentno je, da su sve snage, kojima je hrvatski narod okružen, iz perspektive Beča, Pešte ili Rima, uperene protivu njegovih najprimitivnijih, najosnovnijih, najvitalnijih interesa, i da su dinamičke komponente carske bečke dvorske politike njemačkog prodora na Istok, mletačke politike venecijanske lava (koja se danas simbolično podudara s politikom Palazzo Venezia) usmjerene izvan svake sumnje protivu hrvatskih bijednih, zaostalih, seljačkih, prosjačkih interesa. Hrvatima kao narodu prijete iste snage koje su se poturčile iz bogumilskog prkosa, i kao što su Hrvati pali pod austrijsko carstvo u stravi pred Stambolom, Hrvatima kao narodu, danas, opet prijeti jedna slična historijska katastrofa, o kojoj svatko tko hoće da govori o hrvatskoj politici treba da vodi računa.

(1935)

HRVATSKA

Periferično stanje

Hrvatsko stanje je periferično još od vremena franačke karolinške države, i svi mozgovi, koji su se bilo kako, pismeno ili nepismeno, glagoljaški ili manihejski kretali kroz tužne i krvave vjekove tom ukletom zemljom, nose na sebi fatalne pečate zapostavljene i zaboravljene periferičnosti. Na rubu rimske, antičke i ka-

snije cezaropapističke Evrope, na rubu Bizanta i Stambola, na rubu budimskoga feuduma, baroknoga Beča ili danas centralističkog Beograda, Hrvatska nikada nije postala »kroatocentričnom«, kao što su je idealno zamišljali naši, zapravo poetski nenadareni, rodoljubivi historici.

(1926)

Ujekovna hrvatsko-ugarska parnica

U odnosu spram političkog terora koji je nad Hrvatskom vjekovima vršio feudalni budimski gentry-snobizam, Hrvatska je ipak bila kakvim-takvim dekorativnim pravnim subjektom, u okviru nekih pravno-psiholoških, fiškalski iznijansiranih ugovornih konvencija. Taj »Ugovorni Odnos« trajao je na temelju dugotrajne hrvatsko-madžarske parnice još iz vremena blaženoga Kralja Kolomana, koji je s našom časnom majkom benediktinkom Lucikom podržavao sentimentalne veze i na uspomenu lijepih ungarsko-kroatskih dana podigao usred Zadra svoj slavni zvonik, da nebu pod oblacima kroz vjekove svjedoči, kako srce velikoga hrvatskoga kralja još uvijek podjednako živo čezne za zadarskom časnom majkom...

(1926)

Od Uerböczyja do MAU-a

Sveukupno ovo »napredovanje čovječanstva« s ovim malim i velikim kolajnama za hrabrost i rumunjskim bordelima ne vrijedi pretjerano mnogo. Uznapredovali smo od Verböczyja do dilijanse i do zagrebačkog M. A. V. (Magyar allamvasutak)-kolodvora i do Kapele Batrine.

(1917)

Narodni otpor 1868–1918

Idealistički iluzionisti iz malograđanske perspektive, u političkoj depresiji devedesetih godina, računali su s eventualnom parafrazom austrijskih vojničkih poraza, i tako se javila parola: »Nama, u narodnom našem interesu, treba jedan novi Königgrätz, jedna nova Custoza, jedna nova godina Hiljaduosamstošezdesetšesta i nova Nagodba!« A mentalitet hrvatskih Srba pretvara se pod pretpostavkom eventualnih austrijskih poraza u čistu iredentu: »Samo sloga Srbina spasava!« Analiza svih političko-stranačkih kretanja u Hrvatskom saboru, a naročito pak onog, ne pretjerano slavnog, iz godine 1913–1918, pokazala bi da u dina-

mičku mogućnost političkog ujedinjenja sa Srbijom, u slučaju austrijskog sloma, nijedan od političara nije vjerovao kao u ozbiljnu hipotezu, osim egzaltirane omladine i njenih malobrojnih, poetski nadarenih pojedinaca. O svemu: između Nagodbe i rata, od godine 1868 do godine 1914–1918, austro-madžarski imperijalizam izazvao je u Hrvatskoj među Hrvatima narodni otpor, formuliran malograđanski zbunjeno i inferiorno, uslijed sveopće neizdiferenciranosti građanskog društva. U bijednoj ekonomskoj nerazvijenosti, u pomanjkanju gradova, uslijed reakcionarno feudalnog načina mišljenja oko nas i kod nas, zbog toga što je školstvo, pak prema tome i prosječna naobrazba nosila konzervativan karakter, a industrije i industrijskog proletarijata u većim masama nije bilo, ovaj konzervativni način mišljenja podudara se sa čitavim nizom anahronizama još iz konca osamnaestoga stoljeća, iz vremena Ritter-Vitezovićevih političkih planova.

(1935)

Ilirski herderovski golubinjak

Svijet policijskih kibla, hapsanskih priča, zgnječenih crvenolam-paških stjenica, prljavih stijena, neopranih podova i rešetaka po buvarama i zatvorima isto je tako »naš« i »domaći«, kao što je bila »domaća« – »naša dvadeset i peta«, »naša domaća kapljica« i »naše domaće krvavice«, ti romantični rekviziti »našeg domaćeg« – pitomog, ilirskog herderovskog golubinjaka.

(1933)

Politička zbrka početkom stoljeća

Tada, u sklopu austrijskoga Carstva, male provincijalne političke zbrke predstavljale su samo detalj svih sličnih pitanja na Dunavu i pod Karpatima, kojih je bilo bezbroj. U borbi s oružničkim mađžarskim perjanicama, sa mađžarskim julijanskim školama, sa carskim stipendijama, sa raznim varijantama oko zadarskog i istarskog pokrajinskog sabora, u borbi sa bečkim i peštanskim parlamentom, sa skandalima oko hrvatskoga i sarajevskoga sabora, sve se je valjalo u obliku bijedne i zaostale štampe, kao nepismena brošura, kao izgubljeni proces, kao prazan govor na kakvom izbornom sastanku u zadimljenoj krčmi, kada je izbornička svijest bila potkupljiva, u obliku krigle piva i jednoga gulaša, jednog podvorničkog imenovanja ili premještenja, svedena na tako neznatan broj izbornika, da su dva glasa mogla odlučiti

sudbinom jednog mandata. Dvadesetišest glasova za bana, naprama dvadesetičetiri glasa za opoziciju, i sedamnaest mrtvih glasača, postrijeljenih žandarskim mecima kao sedamnaest zečeva.

(1935)

Sedmi carski podnaslov

Ime Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije spominjalo se u najvećem ceremonijalnom naslovu Njegova Veličanstva kao sedmi podnaslov, a Sabor bio je isključivo i u prvome redu Sabor Staleža i Redova, gdje su aristokrati i virilisti po nasljednom pravu uživali u istom dostojanstvu kao i narodni zastupnici, izabrani na javnim izborima, na temelju stranačkih programa.

(1925)

Provincijalna bijeda

U Hrvatskoj ostale su samljevene generacije bijedom i neimaštinom, koja je dominirala ovom zemljom. Tko je bio bogat? »Samo bogat narod može biti slobodan«, definirao je veoma mudro našu situaciju turopoljski šljivar Szkerlec Lomnički na požunskoj dijeti, već u osamnaestom stoljeću. Hrvatska aristokracija (Mailáth, Palavicini, Fesztetich, Drašković dugoselski, Drašković trakošćanski, Odescalchi, Khuen, Pejačević itd.) igrala je ulogu madžarske aristokracije, a čovjek iz naroda dognao je u slučaju maksimalnog materijalnog uspjeha da postane kućevlasnikom dvokatnice, a ostalo sve je bilo u rukama stranog kapitala. Jedan budimski telefonski broj (ili bečki) vrijedio je više od svih telefonskih brojeva u zemlji. Birokratska inteligencija, banska karijera, sve je to bilo smeće. Pitanje zašto kod nas nije u devetnaestom stoljeću bilo stvaralačke političke misli, karaktera, književnosti evropskog formata, moglo bi se definirati: nije bilo novaca, i posao u duhovnim oblastima nije se rentirao.

(1935)

»Iredenta« godine 1914

Kod nas nije bilo nikakvog revolucionarnog ni iredentističkog gibanja, kao što nije bilo ni stoljetne vjernosti, jer u sveopćem indiferentizmu i usred potpune apolitičnosti jednog dobrog dijela »našeg malog čovjeka«, sve što nije *Uesela udovica* ili *Čar valcera* nije naročito zanimalo široke slojeve čitača Malog oglasnika ili Sherlock Holmesa. Što se već nije govorilo po kavanama o srbijan-

skoj književnosti u vrijeme kada je svako štampano slovo beogradsko spadalo u opasnu, veleizdajničku kontrabandu, kažnjivu po pozitivnim zakonima? Bohemi i lirske dangube govorili su da je Geca Kon bolji nakladnik od Kuglija i da je Kraljevina Srbija kulturna zemlja, jer je dala našim artistima da izlože u Rimu pod srpskom zastavom, dok se je Kršnjavi kapricirao na mađarsku trobojku. Mislim da je to bila sveukupna naša ireidenta i pijemonteški zanos, a hrvatska književnost bila je s onu stranu Save potpuno nepoznata, kao što je i danas... Posljednji glasnik, još iz obrenovićevske Srbije, bio je A. G. M., ali je i on te svoje mladenačke uspomene već davno zaboravio, a kada je buknuo rat godine 1914, jula mjeseca, našao je A. G. Matoša na Mirogoju. Mitar Mitrinović i Kosta Strajnić, stipendisti Nikole P. Pašića, te dvije stipendističke lastavice nisu dozvale proljeća. Dok su političari hladnokrvno (u našem narodnom interesu dakako) prodavali Mađarima more na metar, ona dva-tri gimnazijalca, koji su igrali kao lutke na nitima srbijanskih oficirskih zavjerenika, ne mogu se uzeti kao narodno revolucionarno gibanje.

(1924)

Božićno drveće 1917

»Hrvatsko božićnje drveće«. Na tom našem narodnom kristbaumu visi trideset obješenih i pedeset postrijeljanih bataljona, a grane se savijaju od horvackih beba u etnografskim kostimima. Čitav narod visi na tom kristbaumu u šestinskim gaćama i škornjama i podvešnjama i črlenim lajbecima.

(1917)

Tragični raskoli 1917

Kako su ogromni razmaci bili između vojničkih proturatnih rugalica i svega što se po gradovima, po biskupijama, po uredništvima i po građanskim političkim klubovima i strankama mislilo, govorilo i pisalo. U tragičnosti toga raskola krila se olujna problematika onih davno već minulih dana.

(1947)

Godina 1918

Bilo je to još za onih davnih oktobarskih dana (1918), kada se na Markovu trgu vijao stijeg tzv. narodnog suvereniteta, i kada su naša gospoda domaći advokati i svećenici vodili u ime Narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca krvavu terorističku akciju i strijeljali narodne gomile na čitavom području Trojedne Kra-

ljevine. U ono je vrijeme i na Jelačićevom trgu potekao potok krvi, a sve su se narodne snage jalovo trošile u bezglavom ustan-ku i u pogromima antisemitskim i agrarnim.

(1923)

U času austrijskog sloma

Javnim mišljenjem, u sjeni hrvatske i srpske trobojnice u ime Narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca, vladaju fraze Budi-slava Grge Anđelinovića, zubara Ante Pavelića, popa Korošca i Svetozara Pribićevića, koji je još u proračunskoj raspravi Hr-vatskoga sabora, srpnja mjeseca 1918, smatrao, da bi Hrvatsko-srpska koalicija u okviru Hrvatskoga sabora bila – »guska, koja se zaputila u maglu«, kad ne bi grofu Tiszi odglasala ratne kre-dite u posljednjem trenutku, pred slom same Austrije.

(1935)

Revolucionarni talas 1918–21

Talas masa, rođen ratnim vihorom, bio je divlji neorganizirani proces, nošen poletom objektivne međunarodne situacije na Du-navu i u centralnoevropskim zemljama godine 1918–1921. Taj je talas u sebi nužno nosio sve elemente mehaničkih slabosti, kakve se javljaju kao popratne pojave takvih spontanijh provala. Poslije zauzimanja (oružiem) čitavoga niza kotarskih mjesta i gradova u Hrvatskoj, od Varaždina do Požege godine 1919, poslije štrajkova i generalnih štrajkova, koji su zauzimali impozantne omjere (u momentu kada je ekscar Karlo htio da prepadom zauzme vlast u Budimpešti), pokret masa prohujao je silinom jedne bujice od koje nije ostalo ništa nego vododerine.

(1935)

Prečanska provincija 1926

Danas, spram Beograda, draga naša Hrvatska nije više ni to što je bila u odnosu spram Kolomanove Krune, pred kojom su nas (kao narod) oborili na koljena na milenijskom spomeniku usred Pešte, kao da smo zaista u proskinezi dočekali grbavca, kada je pregazio Dravu godine 1102. Iz jugounionističke perspektive, Hr-vatska je danas prisajedinjena prečanska provincija, objekt i inte-resna sfera čaršije, kao Makedonija ili Bosna sa Hercegovinom, jedno izvjesno političko područje okupirano četama na temelju

St. germainskog mirovnog ugovora godine 1918. I dok smo iz kolomanske perspektive živjeli ipak nekim metafizičkim pravnim životom kao kverulantski tumači pojedinih paragrafa na pergameni Pacta Conventa, danas smo se pretvorili u pustu retoriku jednog Ede Lukinića, kad nam priča Markove konake o Thurn-Taxisovim šumama, kod čije parcelacije nije luka jeo, dabome, a tko mu podvaljuje, da je thurn-taxisovskim lukom mirisao, taj kopa grob Ideji Narodnog jedinstva, za koju su pred Gospodinom monopolizirani predstavnici neki naši odabrani provincijalni advokati, kao nosioci ministarskih portefeuillea u raznim radikalnim kabinetima ...

(1926)

HRVATSKA CIVILIZACIJA

Medijevalni nonkonformizam

Medicinsko farmakološki utjecaj je evidentno salernitanski: tu se spominju Hipokrat i Galen, a ima i elemenata banalne, sredovječne, sterkoralne apoteke. Poarabljjeni Galen stapa se sa pokrštenim Aristotelom u jedan novi teleološki sistem, kome je imperativ vremena bio: inkvizicioni postupak u našim nevjerničkim krajevima, gdje se glagoljalo ili staroslovjenski pojalo ili bogumilski prkosilo na liniji »primitivno shvaćenog« evandeoskog principa, da je Gospod osim latinskog i grčkog stvorio i naš narodni jezik na svoju Slavu i da samo Nečastivi može da propovijeda ljubav spram bližnjega mačem i lomačama. Sve svoje lične, sakrivene misli, dojmove ili uvjerenja o tim pitanjima ta su mrtva pokoljenja ponijela sa sobom u grobove, a po jeziku, što smo ga od njih naslijedili, po tom hibridnom i ustalasanom elementu mi možemo danas, po još uvijek živom značenju nekih riječi i pojmova, zaključiti, da se poimanje kozmičkih ili fizioloških pojava nije primalo po shematizovanim i diktiranim ideološkim crkvenim receptima bez poganskog ili materijalističkog otpora. Po analizi nekih fraza, tj. kako se u nekim autentično narodnim frazama definišu razni suptilni pojmovi, ne bismo bili skloni da vjerujemo, kako su benediktinci ili dominikanci uspjeli da materijalističko ili pogansko značenje pojedinih pojmova spiritualizuju tako kao što im je tek poslije pada Bosne, pa čak i poslije kontrareformacije, uspjelo da kristijanizuju kalendar i da iz njega izbrišu narodna imena.

(1950)

Marijaterezijanski zvonici

Barokni, marijaterezijanski zvonici po našoj provinciji još uvijek su jedini dokumenti civilizacije i arhitekture, na izdisaju stoljetnih ratova, kada se Turčin povukao preko Save.

(1935)

Kulise od papira

Sve to kod nas stoji kao papirnata kulisa, koja čeka samo na prvi fijuk vjetra i na prvi zvižduk granate, i sve će biti kao što je i bilo: stari prorupljeni lavor, prorešetana rajngla, razlupani noćni lonac i pleh od konzerve! Sve ove naše tvrđave sazidane na novinskom papiru raznijet će vjetar, a da je sve to uopće postojalo jedamput negdje, ni to se ne će znati, jer novinama naši građani brišu stražnjice i tako sami proždiru svoju vlastitu slavu kao Saturn!

(1937)

Elementi

Što je zapravo naša vlastita rasvjeta stvari i pojmova? Ivan Meštrović ili fra Andrija Kačić? Njegoš ili A. G. M.? Ukoliko se italijanizirani barokni Beč sa provincijalnim mađarskim varijantama naše civilizacije može svrstati pod centralnoevropsku crtu naše, recimo, evropske kulturne svijesti? Što znače u svemu ovome džumbusu naši mediteranci, najnoviji stil d'annunzijanizma s Ivom Vojnovićem na čelu?

(1916)

Lažni sjaj

– U istinu, sav taj sjaj naših mrtvačkih slava opasno je neso-lidan. Kao što nam je život čitav u našem gradu uopće operetna senzacija, politirana dekorativnim lažima, tako i životnu muku svršavamo u stilu: lažno, glupo i dekorativno. Mi stanujemo u kućama, koje su na brzu ruku podignute od pečenoga blata, te ne će minuti ni tri stoljeća, a našim gradovima ne će biti ni traga. Mi živimo u eri improviziranih izložaba, ratova i revolucija, sa-zdanih i improviziranih u hip-dva, što se opet lome i ruše, a na mjestu, gdje smo htjeli da se afirmiramo, opet smrdi blatan i otrovan mulj i zijevaju blatne vode i močvare. U toku svijui stvari naš je subjektivni krhki život najmanje solidan, pa koje čudo, što su nam i mrtvačke slave lažne? Mi odijevamo svoje mrtvace u pa-

pirnata odijela, zabijamo ih u trule daske namazane katanom i bacamo ih u mokro blato, a sve to maskiramo glupom i deplasiranom sredovječnom romantikom, koja oku godi, te sami sebe obmanjujemo nekom neshvatljivom i prividnom svečanošću zbivanja, kao da su naši sprovodi doista predstave vrijedne da se dožive.

(1919)

Fraze o latinskoj civilizaciji

Prije trideset godina počeo je razgovor o elementima naše latinske civilizacije, te čudovišne živine sa trideset i tri obraza, posute hiljadama očiju kao leopard pjegama, koja nas zatravljuje svojim aherontskim sjenkama i ne da nam da otpočinemmo. Ta lažna civilizacija pije nam krv i otrbušuje (*far pancia, divenir panciuto*) našu gospodu biskupe, harači kod nas za ljubav božju, a to papastvo i ta naša duhovna biskupska vlastela ne žele nas vidjeti u drugom intelektualnom stavu, već samo na koljenima. Oni govore da su nam dali univerzalnu ideju spasa, koja nas je od primitivnog, barbarskog kaosa stvorila historijskim narodom.

(1947)

Izoliranost od masa

Čitava naša civilizacija pričinjala se narodu u onoj groznici tmastom, ukletom kućom, u kojoj kao da palucaju dvije-tri užezene svijeće, i kao u ružnome snu jedva se naziralo, tko to pali u toj tmmini luč i tako hoće da rasvijetli ove naše davne tavisne noći austrijske, u kojima vjekovima nismo zapravo drugo radili nego se čuvali po tmmini mraka. Masama, koje su stoljećima tuđe torbe nosile i tuđe krave muzle, a s praznom kesom i šupljom stražnjicom pred praznim jaslama i uredima i kasarnama crne kolače žvakale, govor zlata, zlatnih ključeva i banaka, mitara, biskupskih poslanica i štampe bila je stvar daleka i neshvatljiva.

(1947)

HRVATSKA HISTORIOGRAFIJA

Feudum – blistava nacionalna opera

Ne rodivši superiornog historika i prema tome ne imajući svoje vlastite napisane historije u devetnaestom stoljeću (mislim političke historije kao egzaktne kronike događaja, koja bi bila napi-

sana na visini jedne izvjesne nacionalne hrvatske koncepcije, progresivne i dostojne da uđe u elemenat narodne pozitivne aktivističke svijesti), hrvatska inteligencija gleda na svoj medijevalni period kao na neku vrstu blistave feudalne operete. Vizija jednog svijeta, kada hrvatski kraljevi narodne krvi zvekeću suverenitetom kao limenim sabljama u prilikama, gdje se oko Hrvatske sve industrijalizira u obliku građanskoga prosperiteta osamdesetih godina. Feudum za ovu provincijalnu, romantičnu hrvatsku historiografiju nije razrađen kao kriminal pojedinih feudalnih razbojnika, nego neka vrsta nacionalne opere, obasjane magnezijском svjetlošću svjetionika, u sjaju srebrnih oklopa, uz muziku Lisinskoga. Mise en scène bez ikakvog stvarnog, određenog političkog smisla, u suvremenoj političkoj, financijalnoj, agrarnoj, ekonomskoj i kapitalističkoj stvarnosti svijeta.

(1935)

Apologija religioznog raskola

Čudne li briškule s ovim jadnim kraljevima jedne i druge krvi! Svakog sažaljenja dostojni naši narodni vladari pomeli su pamet mucavoj katedarskoj čeljadi, a čitava historijska galerija slavnih nam preda zapravo je švapska romantika, pisana kao zakrinkana palanačka kamuflaža, da bi se prikrla dva programatska tvrdo glava motiva još uvijek dominantnog religioznog raskola.

(1943)

Malograđanski falsifikat

Čitava naša malograđanska historija o idealističkoj konstanti jednog te istog hrvatstva, kao o vrhunaravnoj pojavi, jeste krivotvorina! Ili je pisana tako kao da su već naše princeze Tuga i Buga bile organizirane u *Društvu Hrvatica grofice Katarine Zrinske*, a svi Hrvati bili najmanje Leonide ili barem članovi *Čiste stranke Prava*, ili opet tako, kao da su već glagoljaši bili Pribićevići Samostalni Demokrati, a Hrvati na Duvanjskom Polju orjunaši ili nándorfehérvári dalekovidni arpádovski simpatizeri pod Rhen von Bahrenfeldom... (Šišić 1915).

(1926)

Porfirogenetov fantom

Kako putuju fantomi? O hrvatskoj tisućgodišnjoj kraljevini. Ta se mala avet povampirila do političkog programa, nema dugo, jedva pedeset-šezdeset godina... Iz starih, u svinjskoj koži uko-

ričenih, crvotočnih i trulih folijanata po pljesnivim samostanskim knjižnicama, taj se je Porfirogenetov fantom prošetao polumračnim sobama, gdje su, uz mliječnu svjetlost petrolejke, hartiju grubo grebla pera nekakvih narodnih voždova, umornih od dugotrajnog bdjenja u sumraku khuenovštine. Pišući historiju, ta su pera mislila da vode narodnu politiku, i »budeći viteški duh naroda« svojim spiritističkim sazivanjem kraljevskih sablasti, ovi su ljudi zapravo uspavljivali narodnu svijest, i tako nam je historija postala kraljevskom uspavankom više nego rodoljubivom budnicom. Da ih oživi stihovima, ni jedan naš pjesnik nije imao dara, i naši su hrvatski kraljevi pomrli na daskama mnogo brže nego oni u pravoj, živoj historiji. A danas, gospoda političari, koja deklamiraju o hrvatskoj kraljevskoj prošlosti, to su advokati provincijalne zaostalosti i politički crno-žuto kompromitirana lica, uvrijeđena što se nisu dokopala mandata ili lisnice pod krunom Karadorđevića.

(1920)

Ni Klaić ni Šišić

Tko će u ovom trulom vremenu napisati hrvatsku povijest? Sa Klaićem u ruci se ne može ništa, a Šišić je barjaktar od sedam barjaka, od kojih je jedan ungaro-croato-unionistički.

(1916)

Spiritistička seansa naivne gluposti

I Michelet je još uvijek pametniji od svih naših diletanata, koji se bave pisanjem historije, jer ovo kod nas sve je spiritistička seansa gluposti naivne. (Da smo imali barem jednoga Micheleta!)

(1917)

Ulast je. od Boga

Naši građanski historici nisu dakako poznavali Renana (naša najmodernija imena obični su kompilatori po Jirečeku), ali pišući o zgodama narodnog zbivanja u prostoru i vremenu poslije sloma kod Muhača god. 1526, oni su se držali renanovske, građanske, legitimističke formule: »Jednom društvu potrebna je Vlada koja potječe iz davne prošlosti, iz vrhunaravne, prekogrobne daljine...« Za viši, vrhunaravni autoritet vlasti naša su gospoda načelno i bez izuzetka bila uvjerena da je božanskog, lotarinškog, u konkretnom slučaju franciskojozefinskog i marijaterezijanskog podrijetla.

(1947)

Još uvijek na početku

Rački. Franjo Rački. Jedan od naših historijskih preteča: bogumilstvo. Bogumili su prvi koji su na ovom terenu tjerali svoju vlastitu politiku, a to nam je morao objasniti i pokazati jedan pop. Sve je otkriveno tek jučer. Ima tek da se napiše hrvatska historija. Sve je još uvijek na veoma bijednom, mucavom, barskom početku.

(1918)

Isusovačka barokna shema

Isusovačka barokna shema o našoj prošlosti proziran je i bijedan falsifikat, no ipak te su smicalice i intrige postale glavnom osnovom našeg nastavnog plana i tako su putem srednjih i visokih škola trajale kao glavni izvor mnogobrojnih naših reakcionarnih uvjerenja.

(1947)

Povijest grofovske heraldike

Naši kontrareformatori zatajili su prevodioca Voltairea, jer su im prevodioci Kotzebuea srodniji po programatskom stavu, i pišući historiju naše književne civilizacije, oni su pisali historiju Družbe Isusove, a pišući povijest narodnu, oni su pisali povijest grofovske heraldike, a ne historiju ekonomskih i materijalnih prilika u kojima je narod živio.

(1947)

U službi rimskog i habzburškog imperijalizma

Nikakvi starohrvatski grobovi i nakiti i keramika kao dokument civilizacije »prije razaranja Solina« i nikakve slavenske mitologije prije Višeslava, jer to miriše po komunističkom društvu, po masovnoj demokraciji prije kršćanskog, franačkog feuduma, po praslavenskim zadrugama, uopće po Slavenstvu i Praslavenstvu, koje se ne da Rimu, dakle po boljševizmu, a to nije autohtono! Nikakva, prema tome, ni starohrvatska, staroslavenska arhitektura, kao originalno stvaralaštvo, jer sve su to »neprovjerene glasine« za koje nema podloge u pozitivnoj nauci, pošto smo sve gradove, sve crkve, sve građevine, sve dvorove, sve spomenike, svu keramiku i drvo razorili, a dokumente spalili. Kakvi narodni biskupi, kakva borba za narodnu crkvu, za to ne postoje dokumenti osim u lomačama, a te su se izdimile. Glagoljica, bosančica,

narodni sabori, »pestilenza bosignana«, kuga bosanska, sve su to legende kao i one fantazije o »bogumilskoj crkvi«, koje uopće nije bilo, ni 33.000 stećaka nije bilo, to nije skupltura nego barbarstvo, i zato smo sve što je bilo bogumilsko pobili, spalili, razorili i uništili. Protestantske štamparije su »neprovjerene glasine«, protestantizma kod nas nije bilo, akvilejski i franački i salzburški i rimski misionari stvorili su od nas ljude, Evropljane već u desetom stoljeću, a isusovci u sedamnaestom. Glasine o narodnim ustancima su demagogija. Nikakav Matija Ivanić nego mletački providuri i biskupi, kakav Gregorić i Masnec? Ban Jelačić je simbol visoke rodoljubne narodne svijesti, a ne one hiljade Masneca koje su Četrdesetosme pobili. Aula est pro nobis, a ne oni intelektualci, koji su Četrdesetosme bili na visini narodnih zahtjeva, koji su se perom i detronizacijom Habsburga borili upravo protiv svega onoga što ban nije htio: za opozivanje vojske iz Italije, za demokratizaciju narodnog života, za klasnu borbu proletarijata, za komunizam. Ti intelektualci, a ima ih mala falanga, bili su desperateri kao Lisinski, Karas, Imbro Tkalac, ljudi, koji su svršili samoubojstvom svoje zemaljske karijere, a oni koji su čitali *Rajnske Novine*, tražili republiku, borili se za talijansku i čak irsku slobodu, ono je sve bila subverzivna banda, koju smo izbrisali iz redova narodnih kao sramotu.

(1947)

Isusovačka »čista i objektivna nauka«

Ne Gubec nego Drašković, ne Panonije ni humanisti nego slabi postpetrarkisti kompilatori i epigoni, ne Marin Držić nego Marulić, kao kompilator Bellarmina, ne fra Filip Grabovac, ni Juraj Križanić, ni Pribojević, ni Ivan Lovrić nego Kačić, nikako ne Vlacić, ni Gospodnetić, ni Jamometić nego Habelić i sveti Janez Svetokriški, nikako i nikada Krčelić nego slabi komediograf, protujakobinac i apologet ancien regimea Brezovački, to je ta isusovačka strategija, koja se zove našom »čistom i objektivnom naukom«.

(1947)

Reakcionarna generalna linija

Naša »objektivna« i »čista« nauka, u dilemi da li da se prikloni jezuitskoj kontrareformaciji ili žalostima i uboštvu materijalne istine, dakako da se je priklonila našoj bijednoj, tendencioznoj kontrareformaciji i tako je došlo do hudog krivotvorenja fakata i do izobličenja naših naučnih pogleda na samu bit naše prošlo-

sti. Ta reakcionarna generalna linija naše »objektivne« nauke, koja se radala u drugoj polovini XIX stoljeća (poslije pobjede četrdesetosmaške feudalne kontrarevolucije i dvadesetogodišnjeg apsolutizma), može se objasniti samo društveno strukturalno. Malo građansko društvo u nastajanju, slabo samo po sebi, u okviru jednog reakcionarnog carstva, kada sanja o svojoj narodnoj »slobodi«, sanja o slobodi svojih tržišta u budućnosti i prodire u mislima na istok kao pravi Mahnićev »antemurale«, koji je uvjeren da mu je historijsko poslanstvo u tome, da »požanje istočne nji-ve« ... Kod te romantične, malograđanske, reakcionarne »žetve«, jeretička, bogumilska, šizmatička, protestantska, protupapinska naša prošlost predstavljala je samo tehničku smetnju, ona nas je u očima katoličkog Beča mogla samo kompromitirati, pak su je izbrisali u svojim glavama, a potom i u knjigama.

(1947)

Kontrarevolucionarni duh

Naša inteligencija naprtila je na sebe nadahnuća raznorazna kroz vjekove, ali jedna od njenih najnesretnijih inspiracija bila je kontrareformaciono tumačenje naše historije. Naši visokoučeni kontrareformatori nisu prosto htjeli čitati historijske dokumente, objavljujući samo ono što je odgovaralo njihovoj tezi, a krivotvorci i uništavajući sve što je tu glupu jezuitsku propagandu stavljalo u naučni znak pitanja.

(1947)

Ultramontano krivotvorenje fakata

Zar Grgur Ninski nije bio biskup? Ili Jan Panonije Česmički, biskup kvinkveeklezijanski, koji se rugao cezaropapizmu i bio Martijalom Pape Pija II Eneje Silvija Piccolominija, zar i on nije biskup, po našoj isusovačkoj historiografiji sistematski prešućivan, kao da ga nikada nije bilo? Zar Krčelić nije bio zagrebački kanonik, a Filip Grabovac fratar, a Mavro Orbini opat, a Vinko Pribojević dominikanac, pak što je to s njima da su na indeksu, te će ih od zaborava spasiti tek materijalističko i dijalektičko ispitivanje historije? Ti će se likovi pojaviti na plokatama i trijemovima naših budućih gradova kao spomenici biskupa, kanonika, opata i fratara, a istodobno kao dokaz da nauka kao takva nije i ne može biti pristrana, kao što je pristrano ultramontano krivotvorenje fakata.

(1947)

Kraljodvorski rukopis kao ideal

Ako je netko, jedamput davno, formulu Đure Daničića uzeo kao jedini bljesak pameti u potpunom našem mraku, što da kaže za slaboumnost raskola u ovom dijelu svijeta, gdje ljetopiscima poslije stotinu godina još uvijek nije dosadilo da dogmatizuju evidentne neistine u ne pretjerano duhovitoj varijanti takozvanih narodnih svetinja, na staromodan školnički način, kako se to po uzoru Kraljodvorskog rukopisa njegovalo prije stotinu godina...

(1943)

Čibukaši i toljagaši

Varijanta bezuslovno potrebne kritičke metode o historiografskim zabludama na našem terenu: naša naivna, upravo budalasta »historiografija« zamišlja i govori o »našim« duhovno i karakterno razvijenim i profiliranim narodima u devetom, u desetom, u jedanaestom ili u dvanaestom stoljeću, kao da se radi o autohtonim našim filistrima, koji čitaju političku štampu sedamdesetih ili osamdesetih godina prošlog stoljeća. U toj »historiji« stižu Hrvati kao starčevićanci ili obzoraši (pretplatnici *Obzora* ili *Viđenca*) pred Dioklecijanovu palaču u šestom stoljeću, te čitajući Kumičića, Harambašića ili Šenou, oni negdje oko Duklje, Zete ili Raške dvatri stoljeća kasnije dolaze u dodir sa Srbijancima tipa Garašanina ili Baje Pašića. Kad bi se sastali barem Rački i Ruvarac, ali ne, po nekom prokletstvu naše sudbine evo nam Klaića i Stanojevića, popa Glušca i popa Filipa na ovom historijskom randevuu, pak da vidimo, ko će čiju majku, čibukaškog li mu ili toljagaškog oca boga...

(1943)

HRVATSKA INTELIGENCIJA

Iluzije o »Narodnom jedinstvu«

Živjelo se u austrijskom okviru velike političke bitke, koja je progutala čitave generacije, a porazi su sve više rasli. U Evropi postajalo je sve mračnije, snalaženje u političkim i kulturnim zbrkama međunarodnih omjera sve teže, te nije nikakvo čudo, da su se pojedinci počeli u očaju i u stravi pred događajima romantično obmanjivati pojmom potpunog, integralnog, suverenog »Narodnog jedinstva«.

(1935)

Od mađarskog nihilizma do kosovske romantike

Cvale su nemoralne doskočice i značaji se rastapali kao snježne pahulje na blagoj vatrici dispozicionog fonda. Još od Lisinskoga, stradavanje pjesničkih talenata u ovoj zemlji postalo je pravilo, a naša takozvana četiristogodišnja književnost nije se uopće čitala... »Glib«, »Močvara«, »Blato«, to su bili naslovi i simbolični motivi za poeziju u stihovima i prozi onoga vremena. Ljudi su postajali unionisti iz kruhoborstva, poslije iz uvjerenja da je saborsko zlo »manje zlo« i jedina moguća varijanta sramote, a od takvog nihilističkog »uvjerenja« do toga, da čovjek postane plaćeni konfident, pojedine lične karijere odvajao je samo korak. Iza svakog ugla vrebao je đavao na naše ljude, a između poklona davlu i napasti sa Judinim cekinima, između intransigentno narodnog radikalizma i moralne propasti zijevala je nijansa.

Što je značilo biti rodoljubivo intransigentan u svojoj nelojalnoj banovinskoj duši? Značilo je: biti pretplaćen na izdanja Matice hrvatske, čitati *Obzor*, deklamirati Šenoinu »Oj budi svoj«, pregarati s Harambašićem ili Silvijem Kranjčevićem, vjerovati u svijetlu prošlost pod kraljevima narodne krvi i glasati za Koaliciju, pod pretpostavkom da je »regierungsfähig«... Nije bilo pogleda, ni uvjerenja, ni stvarnog političkog programa, osim Meštrovićeve skulpture, koja se nikome nije svidjela. Pod svime treperio je osjećaj manjevrjednosti, natopljen idiosinkrazijom spram svake stvarnosti, sa retrospektivnim retušom treperio je osjećaj hiljadugodišnje prošlosti, i kraljevskim vizijama u damastu i u oklopu. Hrvatski kraljevi, koji se koncem stoljeća javljaju nekim našim istaknutim ljudima, biskupima i kanonicima kao priviđenja u snu, na pozornici narodne svijesti, ti se kraljevi odmeću u Srbe... O kraljevima narodne krvi, naši pjesnici pjevali su, uglavnom, dosadno i bez duha, a Kikerčeve oleografije zamijenila je kosovska romantika, kao jedina pjesnička utjeha naših duša. Sivo panonsko blato, nad kojim paluca kao močvarni oganj blijedi uznemireni osjećaj maglenog hrvatskog jugoslavenstva, kao varava svjetlost u tmini.

(1924)

San o Exodusu

Ljudi Šezdesetih godina (prošloga stoljeća), listajući folijantima kod čadave svjetlosti petrolejske u neprozračenim svojim kabinetima, sanjali su retrospektivno o nekom dalmatinsko-dubrovačkom, kulturno-književnom i umjetničkom arhipelagu, nadahnuti tipičnom romantičnom slikom o fiktivnom Exodusu, koji nije

bio zamišljen kao stvaran izlaz iz stvarnosti dana, nego kao neka vrsta poetske šetnje, daleko izvan nas, u maglama ilirskog (lirskog) snatrenja.

Što je pritisak austro-madžarskog terora postajao nepodnošljiviji, to se stvarnosti uprkos sanjalo sve uznemirenije, i što je svakodnevna stvarnost postajala beznadnijom, snovi o bogatoj i srećnoj narodnoj prošlosti javljali su se sve dekorativniji i sve bujniji. Toskansko jugoslavenstvo Strossmayera ili Račkoga, taj kabinetski iluzionizam neznatne elite bio je protkan temama, prikladnim za duhovitu konverzaciju po đakovačkim biskupskim salonima, ali Čulinec, Dubrava, Granešina, Moslavina ili Strizivojna-Vrpolje sa Banovom Jarugom o tim gospodskim konverzacijama nisu imali, nažalost, ni pojma.

(1926)

Fiškalski cilindraši

Čudan soj akademski obrazovane svjetine narod je filozofski uzvišeno zvao fiškalskim cilindrašima, a narodna definicija naše građanske inteligencije bila je zapravo mnogo dublja, no što se to na prvi pogled činilo.

(1947)

U pedesetogodišnjem zakašnjenju

Naša veleučena gospoda cilindraši nisu bila pretjerano učena, a o mnogim najelementarnijim stvarima nisu, nažalost, imala ni pojma. Sve ono, što su naša gospoda doktori poznavali, čitav niz filozofskih i pravnih teorija, kojima su više-manje ta gospoda vladala, sve je to bilo uglavnom reakcionarno i onda, kada se gospodi priviđalo kao da je napredno u građanskom liberalnom smislu. Njihovi ideali bili su u pedesetogodišnjem zakašnjenju spram svake, pak i najnevinije marksističke ili dijalektičke pretpostavke, a do koga stepena se kod nas o socijalizmu pisalo naivno, dokazuju nam gotovo svi tekstovi svih naših građanskih političara, kada dodiruju oblast socijalnih pitanja.

(1947)

Bez tradicije

Život devedesetih godina u našim gradovima bio je provincijalan, i za seoske došljake tu nije bilo (kao što nema ni danas) nikakve naročite tradicije ni uzora, na kojima bi se dala sagraditi neka mudra, dostojanstvena idejna ili životna forma.

(1926)

Antemuralski duh

Gospoda, koja se u životu nikada ničim drugim nisu bavila nego stjecanjem materijalnih dobara (kuponi, mjenice, rente, kuće i pravni poslovi oko toga), nosila su u svojoj ruci na procesijama »nježan cvjetić idealizma«, kao simbol svoje malograđanske nepismenosti i zaostalosti u duhovnim oblastima. Ta naša duhovna reakcija nikada nije bila za objektivnu, naučnu stvarnost, nego za optičke varke, jer, poigravajući se zamagljivanjem pojmova, ona je iza te koprene magičnog dima, upravo intelektualnoga tamjana, mogla mirne duše da harači kako je nju bila njena gospodska volja. Ona logično nije mogla da prizna princip međunarodne solidarnosti masa (u ovom slučaju ruskih, hrvatskih i srpskih), jer je pojam njene samonikle, autohtone gotsko-latinske »samobiti« bio jedinim sredstvom da se u »Drangu nach Osten« i sama svrsta u graničarske horde, pod pretpostavkom otvorenja novih bankirskih, trgovačkih i industrijskih poslova, pak prema tome i carinskih profita. I upravo zato, jer je glavna njena oznaka bila graničarska, antemuralska, bankirska, profilerska, ona je bila dosljednim (klasnim) protivnikom svakog i najnevinijeg slobodarstva u misaonim oblastima. Ona se i danas protivi glasno svom majmunskom podrijetlu, jer ako su svi njeni idealistički, metafizički primati majmunskog podrijetla, logično je da se i njen socijalni autoritet isto tako može staviti pod znak pitanja. Ako svi rastemo iz zemlje, što je onda s našim vrhunaravnim telefonima, koji nas direktno povezuju sa previšnjim kancelarijama u Rimu i po raznim dvorovima, gdje sjede sami pomazanici gospodnji?

(1947)

U stravi pred lenjinskom revolucijom

Na crti svog klasnog građanskog legitimiteta naši su cilindraši izdržali sve do sloma austrijskog carstva, a onda, u stravi pred lenjinskom revolucijom, da spriječe veće zlo, po starom saborskom receptu: *ad evitanda mala maiora*, oni su svoje cilindre sakrili pod hermelingi plašt dinastije Karađorđevića i tako zaigrali svoju novu političku poker partiju, koja je za gospodske džepove bila neobično unosna i koja je trajala dvadeset i tri godine, ali koja zamalo te nije stajala našega naroda glave.

(1947)

Za Arnolda

Naša je desna bulumenta bolećivo reagirala na kult Kranjčevićeve poezije, smatrajući tu nevinu poeziju politikom socijaldemokratskog *Arbeiterzeitunga*. Što će nam Kranjčević kad imamo Ar-

nolda i čitavu legiju poeta, koji skrušeno vjeruju da nisu majmunskog podrijetla. Ona je bila protiv zolizma (ne imajući pojma što je to, ali strahujući da je to socijalizam), a priznavala je u našoj književnosti isključivo kult vlastele i takve historijske romane, u kojima se tjerala propaganda za aktivni katolicizam kroz vjekove.

(1947)

Kult latinskog poslanstva

Ona nije bila nikada ni za jednu parolu nego samo za one koje nose postotke ili koje imaju izgleda da bi nosile postotke u budućnosti. Odatle to nadzemaljsko otuđenštvo, to zvjezdano, vrhunaravno uzvisivanje svoga civilizatorskog latinskog poslanstva i dosljedna negacija svega što je u historiji našeg naroda bilo stvarno i zemaljski mudro. Odatle potječe gotski retuš Jurja Križanića, koga su sakrili do nevidljivosti, a isticanje velikog djela Bartola Kašića, koji je dakako otac Družbe Isusove. Odatle zamagljivanje poezije Krste Frankopana, jer je prevodio Molièrea a ne svetoga Tomu Kempinskog, odatle habzburški legitimistički dvorski pamfletist protiv urote Zrinskih Habdelić, jer je bio kao toliki drugi otac Družbe Isusove.

(1947)

Protiv vitalnih interesa svog naroda

Prerez kroz našega gospodina doktora daje u glavnome ovu sliku: dijete eksobzoraša, madžarona karijerista, i sam odmah u početku berlinski stipendist, guvernmantalan, on je neke vrste narodni nihilist, i na peštanskom plesu on stoji na stanovištu, da je za nas Hrvate tamburaše najbolje da nestanemo. Na početku rata on razumije da se ne može svirati klavir u jednoj atmosferi gdje se bacaju bombe i ubijaju nevini ljudi. U ratu, on je oficir, dobiva ordene, i kao ratni sudac, on s najvećim mirom potpisuje smrtnu osudu. Još sedamnaeste, njemu je ideja Austrije »kulturna ideja muzikalnosti i baroka«, i on je prilično ironičan spram naše »narodne asimilativne kreativnosti«. Netko, tko vjeruje u propast Austrije, taj je za njega luđak. Godinu dana pred slom, u njemu sazrijeva trijalistička koncepcija, i on preko Markova trga skače na Terazije, i gle čuda, pokazuje divnu »asimilativnu kreativnost«; u roku od pet godina on postaje narodni političar, propovjednik rasne snage i energije, naše vevlasne budućnosti, Meštrovićeve proročke genijalnosti, u jednu riječ propagandist zdravih nacionalnih, državotvornih koncepcija. Tipičan je u našem

gospodinu doktoru njegov hrvatski oportunizam spram jačega, i to onaj praslavenski oportunizam, samoobmanjivanje bez ikakve mentalne rezerve, potpuno iskreno i lojalno predanje onome koji vlada! (»Dodite i vladajte nad nama, jer smo nesposobni da sami sobom upravljamo!«)

Nepregledan broj takvih naših ljudi bio je u Beču, u Veneciji i u Budimu stoljećima, i to stoljetno odrođivanje za nas je karakteristično. Sigurno je da se jedan njemački ili jedan francuski suvremeni inteligenat, na primjer (koji po svojim talentima i nabrazbi daje srednju liniju kvaliteta, identičnu s linijom našega doktora), nimalo ne razlikuje po formama svoje lične civilizacije od takvog hrvatskog inteligenta. Vjerojatno je, štoviše, da je znanje jezika i barbarsko obožavanje stranih vrijednosti u našem čovjeku spram konzervativne ksenofobije zapadnjačkih mentaliteta jedan otvoreni plus, na kome se može još graditi mnogo. Ali da bi jedan francuski ili jedan njemački inteligent u posljednjih dvanaest godina promijenio toliko protuslovnih gledišta, da bi on pomirio u sebi sve te protuslovne stavove i da bi se probijao preko materijalno i društveno pozitivnih pozicija, uvijek tako fatalno protivnih najvitalnijim interesima svoje rodne grude, to je isključeno. To je isključeno, jer su prilike u kojima se inteligencija zapadnjačkih civilizacija rađa i modelira bitno drukčije nego kod nas. Prilike rađaju ljude, a ljudi, kakvi su kod nas, nisu pali s neba, nego su izrasli iz prilika. Ti ljudi uplivšu dakako opet na novije razvoje prilika i taj začarani krug prilično je vragometno zapleten, u uzajamnom savršeno bezizglednom nizu smetnji koje su iz dana u dan, nažalost, sve više u porastu. Deviza o »pokvarenoj gospodi« bila bi stvarna da je demagoški ne upotrebljavaju upravo sama ta »pokvarena gospoda«, među kojom je naš gospodin doktor neobično uspjeti primjerak.

(1927)

Od francjozefordena do Sv. Save II stepena

Naš znanac »idealist«, gospodin doktor – prije svega je doktor prava, znamenita i istaknuta ličnost našeg građanskog društva, sportaš (stari Haškovac), Jugoslaven, govornik, političar, propagandist ideje Narodnog jedinstva, lojalni građanin, ukratko: državotvorac i stup našega društva što se rađa i nastaje u ove naše dane. On kao »idealist« nosi Orden češkog Bijelog Lava i Poloniae Restitutae, i Svetoga Savu III i II stepena (austrijska tri ordena: jedan civilni i dva oficirska ratna, čuvao je do godine dvadeset i druge u baršunastoj kaseti u lijevoj ladici svoga pisaćega stola. Godine dvadeset i druge, prilikom sveopće likvidacije svog

»predživota« i čišćenja starih voznih redova i korespondencije pred Vjenčanje, ti su ordeni nestali). On je istaknuti član Centralnog odbora jedne državotvorne partije, jedan od naših referentata »urođenika« za hrvatski problem u Beogradu, on putuje po međunarodnim konferencijama kao specijalist za razne uredbe i uređaje zrakoplovne službe ili regulacije voda, ukratko: on je naš moderni, suvremeni idealist, koji raspolaže jednim neobično živim i plastično razvijenim smislom za procjenu okolnosti i prilika, u jednu riječ talentom za životnu stvarnost. Danas se njegov imetak cijeni na tri milijuna dinara (vrlo skromno procijenjeno, bez devet stotina jutara njegove gospode, što nije pod agrarnom reformom).

(1927)

Profil

Život nije »socijalistička smicalica«, i on, spoznajnoteorijski »idealist«, zastupa gledište, da naše gledanje i naše doživljavanje nije kopija neke određene stvarnosti niti produkt neke tzv. materije, nego da je sve to zajedno prilično nejasnog, neodređenog, upravo, moglo bi se reći, metafizičkog podrijetla. Za gospodina doktora ne bi se moglo ustvrditi da vjeruje u Boga, premda sam ja intimno siguran da će umrijeti kao dobar katolik u pomirenju sa Crkvom, opjevan od tri popa u gala-ornatu. On je slobodnjak formalist, »naprednjak« u metafizičkim kompleksima utoliko, ukoliko tvrdi, da je stvar religioznog uvjerenja stvar privatne naravi, i da je »sloboda savjesti« doista jedan minimum što bi trebalo da se izvojšti kao najminimalniji preduslov za bilo kakvu načelnu »duhovnu slobodu«. I baš zato, što on stoji na slobodnjačkom, »naprednom«, antiklerikalnom principu savršene slobode savjesti, on je, uz neke empirističke ograde toga svoga spoznajnoteorijskog idealizma, za »slobodu uvjerenja«, a jer je njegovo današnje uvjerenje da Rase kao takve postoje, da imade rasnih Misijsa, i rasnih Mesija i Mesijanizama, to on vjeruje u misiju jugoslovenske Rase kao takve. Vidovdanski Misterij, Meštrovićeva proročka genijalnost, Narodna Pjesma i Rasni Heroizam, to su njegove parole, u koje on danas vjeruje kao što je jučer vjerovao u sentištvaanske, a sutra, ako se stvar tako okrene, on će opet vjerovati u što danas ne vjeruje, to jest u neke nove Misijsa i Mesijsa, već prema tome, kakva će biti konjunktura tih, nama danas nepoznatih »mesijanizama« itd.

(1927)

»Idealizam« kao građansko zanimanje

On je »Idealist« po svom građanskom zanimanju i uvjerenju; počeo se iz »idealizma« baviti narodnom politikom, napustivši državnu službu. On je »idealist« po svom romantičnom ukusu, čovjek, za koga je pojam nečeg »verističkog«, »naturalističkog«, »objektivnog«, »realističkog« (životnoistinitog u jednu riječ) u životu prije svega nešto nemoguće, jer »objektivne istine« uopće, dakako, nema (to je blef), a »objektivna i apsolutna istina« bila bi i suvišna: ona bi život i suviše pojednostavnila. Život je samo odraz slučajnosti, neodređenosti, relativizama, takav život mnogo je ljepši, puniji, interesantniji. Sve je dakle relativno.

(1927)

Kameleonština kao životni princip

Čovjek, koga je pisac nazvao »našim hrvatskim odrodom«, to je zapravo čovjek vrlo simpatičan i moglo bi se reći (na prvi pogled) gotovo dobroćudan; on je poučan model hrvatskog inteligenta, tipičnog za suvremeno stanje hrvatske inteligencije, u ovom neposrednom historijskom periodu, kada se za tu vrstu naše inteligencije državno i narodno Ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca pojavilo kao iznenadna obavijest, da smo dobili na međunarodnoj lutriji prvi zgoditak. Ovaj oktobarski grom iz beznadno sivog ratnog neba godine 1918, za ovu vrstu našeg učenog svijeta odjeknuo je kao poziv na vječiti jugorojalistički majalis, kome je trajanje nedogledno, a sve su šanse tako ružičaste te nema razloga baš nikakvoj sumnji...

Čovjek vrlo uljudan, ugladen, akademski obrazovan, odličan dak i jedno prilično uvaženo lice našeg današnjeg zakulisnog političkog života. Doktor prava, sin jednog hrvatskog advokata, doktora prava, koji je u onoj gnjiloj atmosferi grada Agrama potkraj devedesetih godina postao idealističkim madžaronom iz razloga toliko mnogobrojnih da je suvišno gubiti prostor na opisivanje detalja koji su po svojoj specifičnoj dokaznoj snazi svi bez izuzetka bili takve naravi, da se pričinjalo – da je, ne biti madžarski unionist, zaista neinteligentno.

Sin, dakle, madžarskog unonista (obzoraškog apostate), i sam unionist po svom političkom uvjerenju, gospodin doktor naučio je već između Beča i Budima, da je kameleonština samo jedan oblik egzistencije u unionističkoj Hungariji, pa kada je per analogiam historicam došlo do neounionističkog obrata u našim južnoslovenskim odnosima, gospodin doktor, kao dobar advokat, snašao se u dilemi pravovremeno.

(1927)

Protiv revolucije

Sve su, zapravo, stvorile revolucije, a ovi naši legitimisti, ovi naši presvijetli zakonodavci, koji brane status quo, zaboravljaju da su samo putem revolucije od zvrlevskih kozara i kmetova postali »presvijetla gospoda«. Naši inteligenti su kao građanski subjekti sa svim svojim akademskim titulama i počastima plod revolucije, a danas je poriču strastveno i slijepo kao tobožnji legitimisti. Zbrka je golema u tom i u svakom drugom pogledu.

(1917)

Bijeda »gospodskog« života

Tako dolaze iz glubini šuma (gdje su još do nedavna, dok nisu mađarski inženjeri prokopali tunele i položili tračnice, medvjedi bili svakodnevni gosti), iz života teškog i primitivnog, gdje miriše majčina dušica i odzvanjaju klepke, iz daljine dolaze u naše provincijalne gradove mali Klanfari, prodani u mlin civilizacije kao žrtve. Dolaze ta djeca sumraka i postaju kaputaši u nezdravim groznicama i raspadaju se u toku prvog ili drugog decenija do žalosnih i bijednih nakaza. Eto našega gospodina doktora u njegovome štadpelcu, kako se polagano vuče iz krčme u kavanu i kako živi kao što živi dvjesta hiljada naših inteligenata: jede teleći but sa salatom i palačinke, pije crnu kavu i puši po četrdeset cigareta, tuži stare babe po mračnim sobama i nosi štadpelc. Te palačinke, ta bijedna teletina, taj štadpelc, to je taj veliki svijetli pozitivni gospodski život, to je taj naš toliko naglašavani domaći i nepatvoreni životni epikurejski klanfarski princip: jedino to, što metneš u sebe i na sebe, to ti vrijedi, a drugo je sve magla! Taj štadpelc na otplatu i ta pečena teletina u zamazanoj krčmi, to je oživotvorenje te duboke klanfarske mudrosti, i zbog tog štadpelca Klanfari su kroz dvanaest godina odlikaši, Klanfari dvanaest godina očajno bubaju, Klanfari se grčevito boje svake ideje, svake stramputice, svake, pa i najmanje vjetrenjače, samo da bi isplivali na svome štadpelcu iz ove poplave bijede i nereda, jer drugoga kod nas i nema, samo bijeda i nered. Doći iz šume, gdje su medvjedi i vuci, sušica i rakija, i gdje je život olovno težak, nikada ne biti u jednoj toploj sobi, ne imati djetinjstva, od prve odlike, u fratarskoj gimnaziji (gdje se gladije u kloštarskom konviktu na zelju i na kruhu), uvijek osjećati na sebi pritisak: ako nisi odlikaš, letiš iz kloštra, uvijek bubati, uvijek se gurati naprijed po svaku cijenu, nikada ne biti sit ni miran, vječno se bojati, da ne izgubiš odlike i stipendije, s takvim strahom u sebi, bez svjetlosti, bez za-

nosa, čovjek se pretvara u strašilo, konačno postaje odlikaš i stipendist, kupuje svoj štagdpele i jede pečenu teletinu s palačinkama: on je sve postigao, što se kod nas može postići.

(1929)

»Idealisti« i »narodnjaci«

Naš inteligent, kao trabant građanske klase (kao njen kumordinar, inoš, dvorski, babica, zubar, odvjetnik, ovrhovoditelj, knjigovođa, graditelj itd.), nije naročito filozofski rječit, ali voli da ga smatraju »idealistom«. »Idealist«, to je našem građanskom trabantu čovjek »čistih, bijelih ruku« ili gospodskih »ruku«, u jednu riječ, čovjek, kome je sapun kao toaletno moralno sredstvo, također, dnevna potreba. Gospoda »idealisti«, ti dragi naši Pilati, koji od svega i nad svime peru svoje ruke odkolonjiziranom moralnom saponicom, smatraju, da je materijalizam sinonim za grubu, uličnjačku, ciničku parolu: gdje mi je dobro, tamo mi je domovina. Osjećajući se »dobro« danas i ovdje u ovoj zemlji, oni su rodoljubi po materijalističkom principu, jer im je domovina ovdje gdje im je dobro... Proletarijatu, međutim, to jest ljudima kojima danas i ovdje, u ovoj domovini – nije dobro, oni odriču pravo da misli logično. U moralnu problematiku »rodoljublja« gospoda mislioci dublje nisu doprli, a nisu opet toliko vulgarni, te bi mogli misliti, kako se živi isključivo od »sindikalne politike«, to jest ne od riječi gospodnje, nego od bifteka, vineršnicla ili palačinka. Za kobasice i za ovozemaljska dobra svake vrste vezan je isključivo »plebs«. Gospoda po sebi nisu, naravno, nikakav »plebs«, oni su viši slojevi kreme, to jest »nacije«, oni su aristokracija »narodnoga duha«, u jednu riječ, oni su »Narod« uopće kao takav, i osim njih i njihovih interesa »Naroda« nema, »Narod« uopće ne postoji. Ta gospoda »narodnjaci«, po pravilu i nažalost, nisu pročitala ni slova o bitnim narodnim pitanjima i stvarima, ali se zato smatraju naprednim duhovima i što je naročito važno: toj našoj gospodi misliocima sve je jasno.

(1933)

Duhovni inventar

U tim našim politikantskim glavama bilo je nešto malo pandekata, Riječke rezolucije, proračunske debate, nešto antantofilstva između 1914–18, pomiješanog s mađžarskom unionističkom lukavošću »praktične realne politike«, a nad tom kašom pojmova lepršao je nezgrapnan golub od ne pretjerano bijele hartije i taj se zvao »čista nauka«.

(1947)

Anglofilski liberalizam

– »Mi« (to jest naš narod) treba da se ugledamo u prvome redu u zapadnu Evropu! To je jedna od parola dana, to je fama koja kruži ovom našom ciganskom civilizacijom, jer, molit ćemo lijepo, mi nismo »cigani«, i mi ne ćemo da budemo »cigani«...

– U koju Evropu da se ugleda taj vaš neciganski narod?

– U koju Evropu, smiješno pitanje! U englesku Evropu!

– U koju »englesku« Evropu? U kakvu »englesku« Evropu? U Englesku, koja je napoleonske ratove završila sa osam stotina milijuna funti sterlinga duga i upala u takve građanske ratove o kakvima kontinentalna Evropa nije nikada ni sanjala? U chartističku Englesku? U koju Englesku? Engleska je živjela u neprestanim ratovima i krizama od Đure III do Viktorije! Ta vaša Engleska, ta vaša velika engleska imena kao Palmerston, Gladstone, Beaconsfield-Disraeli, to je ciklus samih kriza: Krim, Suez, Fidži, Cipar, Zulu, Transval, Egipat, Irska, same krize tokom čitavog jednog stoljeća! U tu englesku, zapadnjačku evropsku civilizaciju da se ugledamo mi, da idemo u Afriku, na Cipar?

– Pa u današnju, brate, Englesku! Vi vrlo dobro razumijete o čemu se radi! U ovu današnju Englesku, tu pred nama.

– U koju Englesku? U Englesku Lloyda Georgea, Churchilla, Balfoura?

– Tako je, u Englesku građanskoga reda, prosperiteta i zakona.

– A zašto ne u Englesku Laboura, MacDonalda, u socijalističku Englesku?

– Ma kakav socijalizam, molim ja vas! Socijalizam jednako je defetizam, a defetizam, to je kaos, to je Rusija!

– Distingvirajmo dobro! Velika Britanija je pobjednica u Svjetskom ratu i ona je danas Velika Sila (broj jedan), a kako da se mi ugledamo u Veliku Silu (broj jedan), kad mi to nismo...

– Pa i »Mi« smo pobijedili u ratu, šta hoćete? Mi nismo izgubili rat...

– Tko to »Mi«?

– »Mi«, kao država, to je jasno! To i jeste vaša najslabija strana, da uvijek vućete na taj prokleti socijalizam! To su krive pretpostavke! Nama je socijalizam savršeno nepotreban! To je ruski eksportni artikal za one narode, koji su rat izgubili! To je kod nas potpuno krivo spojeno – kaj ne? Kakav socijalizam, idite, molim Vas!

– Nije riječ o socijalizmu, nego o logici. Ne bih se mogao složiti da smo mi rat dobili!

– To su floskule! To su floskule vas salonskih komunista, koji ne ćete da gledate stvarima u oči! Vi prosto ne ćete da vidite pobjedu i slobodu! Vi ekstremisti negirate sve, a za slobodu savjesti, na primjer, nemate nikakvog osjećaja nego samo rusku knutu! Dosadne su ove vaše blesave brošure! Vi mislite, da je Haeckel sveto pismo? Mi nismo majmuni, gospodine ti moj, kulturni čovjek je individualist, to je poznata stvar, a vaš Marx je obična propaganda, a nije nikakva nauka! Idite molim Vas!

(1933)

Mediterranski tip

Luckasti naš svijet vrvi vitezovima duha i principa. Živi među nama tip uznemirenog mediteranca, osobenjaka, polulude, poluhisterika, paranoika (Čerina, Polić-Kamov, Miško, dr O. S., M. M.). Naučio je nešto talijanski, skočio do Bologne i Milana, nanjušio mrvu od takozvane »velike zapadnjačke civilizacije«, proveo dva-tri dana u Rimu, antiklerikalac Macharovog tipa, slobodan mislilac, liberal, riječki rezolucionaš, bukač Hrvatsko-srpske koalicije, postaje mason, solidna advokatska firma, unitarac à tout prix, a zapravo ne možeš ga uhvatiti ni za rep ni za glavu. Blagorječiv, takav gospodin doktor zapljusnut će te ogromnom masom ideja. On permanentno zvrnda po kavanama čitave dane kao singerica.

Trebalo bi ono i ovo, bilo bi dobro da se misli i na to i na to, a da se ne zaboravi sve što je više-manje rodoljubivo važno, a svi su mu protivnici đubreta i bitange. Sam ne radi ništa, pak ni u vlastitoj kancelariji, gdje ima po dva-tri koncipijenta, a piše članke po novinama za reklamu svoje vlastite kancelarije. Ništa nije nego brbljavac i srebroljubivi strasnik. Dolce far niente. Bečka šnicla, palaćinke. Ne puši, ne pije, faringitis, laringitis. Bez nekih naročitih zahtjeva. Subjektivno zapravo skroman, nema života ni predživota. Sve taji, i svoje ljubavi i svoje brakove.

(1917)

Apstraktna retorika o narodu

Kada Franko Potočnjak govori o »Narodu«, to je apstraktna retorika. Supilo pod »Narodom« razumijeva jedno stanje, koje nije definirao. (Talijanski liberalizam iz romantične perspektive.) Kada Šurmin govori o »Narodu« ili Lorković, to je kaša. Lorković je osjetio Kumanovo (1912) kao hrvatski poraz. Međutim: koji »Narod«, i u tome »Narodu« tko, u ime koga? Gospari u ime kmetova, kmetovi u ime popova, kajkavci u ime graničara, graničari u ime svojih četurica à la Ban-dim, Pavel Rauch-Tarabochia.

»Narod« Nikole Čuka i Svetislava Šumanovića ili »Narod« Mondecara i Goldschmiedta-Obersohna ili »Narod« maslinovih grančica gospode Malvine Holjac? I barun Ivan Szkerlec de Lomnica govori u ime »Naroda« i Nikola Tomašić i Josip Šilović. Svi su oni »Narod« koji danas u ime obzoraštine predstavlja dr Mili-voj Dežman-Ivanov.

(1916)

Samoobmanjivanje

Za posljednjih stotinu godina, imitirajući uglavnom talijanske i njemačke romantičarske modele takozvanih nacionalnih ideala od Ilirizma do Vidovdanskog Hrama, hrvatska inteligencija je zaboravila staru, iskustvom provjerenu pouku, da se od političkog objekta ne postaje historijskim subjektom štampanjem temperamentnih novinskih članaka (od Natka Nodila, Pavlinovića do Supila), ni propovijedanjem nekog vrhunarnog narkotičnog Jugoslavenska (od Račkoga, Salghetti-Driolija do Strossmayera, Meštrovića i Marjanovića), ni skulpturskim modernističkim izložbama, kojima se (danas) propagiraju rojalističke (zapravo dinastičarske) ideje, a na kraju ni halucinantnom samoobmanom opijenim zdravicama o Slobodi, da smo prestali biti objektom, kad nam svakodnevna stvarnost dokazuje protivno.

(1926)

Iluzije o Evropi

Kao što onaj simbolički *Kupac čarobnih krijesnica* Ljube Wiesnera dolazi iz tmine, noseći u svojoj podsvijesti hiljade svijetlih lampa i polusjajnih vizija, te stupa u radnju božićnih kugala, gdje ga šareni bajaci tako fantastično promatraju iz svojih kutija i gdje blistaju zlatne i srebrne niti i krijesnice, tako je jedna čitava naša generacija stupila u radnju božićnih kugala stare bludnice Evrope, sva zanesena polujasnim vizijama o hiljadama i hiljadama čarobnih svjetiljaka te takozvane evropske civilizacije.

(1927)

Bijeda od inteligencije

– A inteligencija? Kakva je to inteligencija? Tu i nema inteligencije? Tu nikada nije ni bilo nikakve inteligencije! Kakva je to inteligencija, da je đavo što prije odnese! Debeli popovi, koji za sebe sentimentalno govore, da su slabije plaćeni od proletera i da su oni zapravo proleter, a vuku puna teretna kola brašna, i butina, i lukna, i desetina, pa neki glupani, škribenti petolizi, i gnusni

štreberi činovnici, a ne književnici! I političari madžaronski, koji su prodavali narod peštanskim magnatima i feudalcima, kao što ga danas prodaju suvremenim političkim boljarima, i koji će ga sutra prodavati u drugoj konjunkturi i samom nečastivom, samo da zvone cekini i ordenje! Oh, ti naši novopečeni veliki župani ad hoc, sa svojim prefarans-partijama kartaškim i jakobinskoroyalističkim ideologijama, ti naši bezbožnjaci rimokatolici u jednoj te istoj osobi, zar je to neka inteligencija?

(1923)

Antiboljševički unisono

Sveukupnoj našoj konzervativnoj inteligenciji (a od naše tadašnje inteligencije više od 95% bilo je konzervativno) Lenjinova pojava pričinila se »suludim nihilističkim eksperimentom« koji će prije ili kasnije neminovno svršiti kao žalostan neuspjeh. Više od toga: kao »sramotna katastrofa«. »Više nego skeptični spram tog ludog kriminalnog pokušaja« bili su i naši malobrojni slobodni mislioci po uredništvima i na sveučilištu, pak se po tzv. liberalnim našim krugovima govorilo o boljševizmu kao o »nihilizmu«, kao o »fakinskoj veleizdaji demokracije, a ne socijalizmu«.

(1947)

Protunarodni i snobovski duh

Ta inteligencija razvila se na prijelazu stoljeća za pedeset-seдамdeset godina, u komičnu inteligenciju provincijskobeamterskog tipa, i postavši »klasnosvijesnom« u takvom državnom i socijalnom gentry-sklopu kakva je bila austrijska monarhija, ona je dosljedno i logično morala postati snobovskom i protunarodnom.

(1947)

Banalne sveslavenske sheme

Naša inteligencija, upravo njena krema devetnaestoga stoljeća, školovala se u Beču i s ruskom socijalističkom problematikom, osim najbanalnije nazdravičarske slavenofilske veze (kao ilirske, sveslavenske sheme), nije imala nikakva dodira.

(1947)

»Zapadnoevropske« predrasude

Ona nije posvetila nikakve, pak ni najmanje pažnje solidarnosti ruskim društvenim idejama, ona je dosljedno bila ravnodušna spram najglavnijih pojava ruske socijalističke problematike, ona

je spram tih ideja dosljedno zauzimala ne konzervativno već reakcionarno stajalište, i ona je pod težinom opskurantnog tereta svojih vlastitih, tzv. zapadnoevropskih predrasuda potpuno omalovažavala rusko javno mišljenje.

(1947)

Cilindar je vrhunaravnog podrijetla

S Lenjinovom pojavom je raskol između ruskog socijalizma i naše reakcionarne inteligencije poprimio dramatski oblik. Našoj su inteligenciji plemstvo, diplome, karijere, banke i cilindar bili svetinje, u koje nije dala dirati nikome, a najmanje pak »ruskim anarhistima« i »nihilistima«, koji su za nju, u trenutku lenjinuskog zahvata vlasti, bili najefemernija kriminalna pojava, koju vjor kontrarevolucije tek što nije otvorio kao slamčicu. Uvjerena, da je simbol tog njihovog fiškalskog, akademskog građanskog, industrijalnog i bankirskog cilindra vrhunaravnog podrijetla, naša inteligencija nije ni jednog trenutka bila sklona da ostane u socijalnom vakuumu osamljena u odnosu spram svoje vlastite narodne, u cilindarskom smislu pogane, nevjerne i neuke mase.

(1947)

Za klasne privilegije

Da je bilo tko od naše inteligencije posvetio i najminimalniju pažnju ruskoj socijalističkoj problematici i da je čitao Hercena, na primjer, mogao je tamo naučiti, kako evropsko buđenje iz teokratskog, feudalnog, sredovječnog, aristokratskog sna nije nastalo zato, da svijetom zavlada građanski cilindar, nego da se iskopaju temelji jednog novog društvenog uređenja, koje ne će biti izgrađeno na klasnim razlikama ni privilegijama pojedinih klasa, nego na principu demokratske, dakle socijalne jednakosti i ravnopravnosti sviju.

(1947)

Malograđanski antimarksizam

Naša inteligencija bila je prije trideset godina antimarksistička, a ta njena urođena nesklonost spram marksizma jedan je od simptoma naše političke atomizacije i nesamostalnosti i njene klasne zagriženosti, koju je poricala. Na sve se strane pjevalo po krčmama: »Gdje su Zrinski, gdje su Frankopani, gdje su ona lava dva«, pak se je malograđanin prepao da će mu socijalizam pojesti »ona lava dva« ... Prije trideset godina te negativne reakcije bile su još mehanička pojava, prema tome, slijepe.

Danas, one su, svakoj normalnoj pameti uprkos, tvrdoglavo poricanje svih pozitivnih pojava u našoj prošlosti, opiranje izgradnji naše budućnosti, u jednu riječ: glupa negacija sebe i narodnih interesa.

(1947)

Opća deklasiranost

Mi smo deklasirani kao narod i u okviru tog deklasiranog naroda mi smo deklasirani kao klasa, a unutar te deklasirane intelektualne klase mi smo deklasirani kao pojedinci, koji se bave intelektualnim »bedastoćama« i pišu svima suviše »stvarčice«, »stvarce« i »pjesmice«.

(1918)

Dileme godine 1947

Priželjujući raznorazne iluzije svojih životnih stipendističkih udobnosti, ovaj naš inteligenat ne uviđa, da stoji danas pod utjecajem snaga koje ga vuku natrag, u predstanje. Našoj gospodi ne treba danas više držati analitički plaidoyer da bi im se objasnilo kako je do toga došlo, da su tako zaostala. Danas gospoda zastupaju nešto što naš narod nikada nije htio, a što znači ponovno podjarmljenje pod tuđinsku vlast. Danas, kada je potpuno ostvareno oslobođenje od stranog kapitala (financijskih upliva, tržišta, robe, produkcije, štampe, parlamentarno-političkih upliva u obliku saveza sa financijskopolitičkim oligarhijama itd.), danas ovaj dio naše inteligencije, koji je živio od idejne i novčane trgovine s inostranstvom, koji ni po koju cijenu ne će da razumije da je ruska revolucija svršeni čin već prije trideset godina, predstavlja kod nas refleks iz predstanja, kad još nismo bili slobodni od stranog negativnog i zaostalog tuđinskog misaonog upliva u raznim disciplinama. Te snage u jednom dijelu naše inteligencije djeluju po zakonu ustrajnosti, u vjerskim, političkim, državnopravnim regionalnopolitikaističkim shemama mišljenja. Ti kalupi su bili anahronizam već prije trideset godina, a danas, ukoliko se javljaju, nažalost vrlo često »ex cathedra«, treba ih likvidirati kritički superiorno, sistematski po planu i zaista konačno.

(1947)

Magla u glavi

Od sedam hiljada naše gospode doktora, jedva da ih je nekoliko stotina bilo građanskom »kremom«. U piramidalnom, faraonskom, franciskojozefinskom i versajskom društvenom sistemu, oni

su bili naša »građanska inteligencija« u višim spratovima piramide, a ona ostala masa od sto-dvjesto hiljada intelektualnih namještenika stanovala je u prizemlju carskih društvenih uređaja. Na tom prosječnom kolosijeku, gdje su sive egzistencije jele palačinke po drugorazrednim krčmama, gdje su bijedni beamteri putovali željeznicama i na groblje u vječnom drugom razredu, u tome svijetu žalosnih prisega protivu uvjerenja, u tom pasivnom čovječanstvu naših dijetenklasa, tu su naše konzervativne, aristokratske, tradicionalne predrasude djelovale najnegativnije. S *Obzorom* u glavi i sa figom u džepu, ti ljudi nisu nikada dopustili nikome da im dirne u njihove »građanske, tj. narodne svetinje«: u njihovo plemstvo, u njihovu kulturu i tradiciju, od kojih nisu nikada imali ništa. Ni od plemstva, ni od kulture, ni od tradicija. Ova kaša iz mnogih naših glava nije se još do danas izdimila. Danas, kada je sva naša inteligencija pozvana da izgrađuje socijalizam, ona se potpuno zbunila brzinom vožnje, kojom se kod nas preskakuju stoljeća. Da ne vidi jasno, smeta joj koprena njenih vlastitih obmana, a ta je satkana od samih laži.

(1947)

Igračka u rukama stranih snaga

Analiza sviju vladajućih kulturnopolitičkih ideja u našoj prošlosti uči nas, da su tuđinski i pod tuđinskim uplivom nastali reakcionarni partikularizmi prevladavali kod nas kroz vjekove i da smo mi bili doista bijedna igračka pod utjecajem stranih snaga. Naš čovjek, inteligenat svoga vremena, izgubio se u okviru tih tragičnih raskola naše historije i raspao do toga, da je od slavenskoga poganina postao Latin, od bogumila muhamedanac, od balkanskog feudalnog subjekta venecijanski, vizantijski, turski ili austrijski graničar, građanin, građanski konzervativac, koji kao klasni negator svega što je »lijevo« postaje trabantom svih onih snaga, po kojima on može da bude što misli da je jedino mudro i čovjeka dostojno biti: kućevlasnik, privrednik, vlasnik talionica ili lađa ili barem agent brodovlasnika i bankira i inostranih trgovaca kaučkom ili idejama.

(1947)

Glupa i nedostojna igra

Naša današnja građanska inteligencija, koja nakon trideset godina ruske revolucije ne će da se pomiri s tim stanjem fakata da je ruska revolucija pobijedila, koja ne će da prizna da se danas i u našoj zemlji izgrađuje socijalizam, koja priželjkuje nekakve po-

litičke fantome, samo da bi se dočepala svoga cilindra, igra jednu glupu i nedostojnu igru. Inteliktualno i moralno stanje u našoj građanskoj inteligenciji samo je jedan od dokaza više, kako smo mi doista vjekovima živjeli u rastrovanom i zgaženom stanju pod okupacijom različitih imperijalizama.

(1947)

Ujekovni Torzo

Sve to što se s tom inteligencijom zbivalo do perioda godine 1917, pa zatim od 1917–1940, može se još historijski objasniti. Ova naša inteligencija, koja se formirala na bijednoj bazi »ostataka od ostataka nekadanjeg kraljevstva« (ova naša po Matošu »harumfarum reliquia reliquiarum«-inteligencija), živjela je vjekovima kao Torzo. Sve je kod nas, u našim inteligentnim glavama, razbijeno ogledalo, a najnegativnija je naša pojava sveudiljno pozivanje na neku neodređenu tradiciju, koje zapravo nitko nikada nije odredio. Ova inteligencija nikada nije bila duhovno sjedinjena: pod Turcima emigrant, Venecija za pet stotina godina svoje okupacije istočne jadranske obale nije štampala kod nas ni jedne knjige, Zagreb je ležao na dohvat turskih topova, Dubrovnik je plovio sa sedam barjaka, liferujući Turcima barut i ne progovorivši po protokolu kao Republika nikada ni jedne riječi hrvatski, a vladali su grofovi, sami po sebi nekulturni, nepismeni i od svih evropskih grofova najviše zaostali, a od uzmaca turskog uglavnom tudinci. Kakva je to tradicija? Plemstva? Koje plemstva? Plemstvo, koje brani latinski jezik do 1848 kao svoj jezik. Manufaktura i trgovina (ono nešto malobrojne trgovine) u rukama došljaka, zemlja i novac u džepu grofovskom i biskupskom, a bijedna šaka inteligencije narodne, školovane u Bologni, u Rimu, u Veneciji, u Beču, u Budimu, izgubila se doista u dimu požara kao sjenka. Kakvi su to elementi za neku tradiciju osim za tradiciju bijede?

(1947)

Protiv materijalizma i socijalizma

Bude li se netko jedamput u maglenoj budućnosti upustio u riskantnu pustolovinu, da piše o historiji onih davnih dana [1914–18], neka bude ljubazan obratiti pozornost jednoj, na prvi pogled, nevažnoj, a isto tako, nažalost, veoma malo utješljivoj činjenici, kako je ta naša nesretna napredna i slobodoumna inteligencija veoma malo vremena posvetila čitanju knjiga, kako je čitala površno i jednostrano, i kako se kod nje decenijima javlja nejasna ali

tvrdoglava nesklonost spram nekih, u zapadnom svijetu ustaljenih pojmova, kao što su socijalizam ili materijalizam, na primjer. Postoji u čitavom nizu štampanih dokumenata iz tog vremenskog perioda blaga viša ironija spram bilo kakvog, pak i najbljedeg pojma o socijalizmu ili o »vulgarnom« materijalizmu, i čudan, nerazumljiv prezir spram poklonika tih teorija, hipoteza ili pogleda na svijet. Uzimajući vulgarno materijaliste i socijaliste kao sinonim, socijalisti i materijalisti su iz ove perspektive »pokvarenjaci, nezalice i primitivci«, koji nemaju pojma ni o tome, da je »u suvremenoj nauci već davno svršeno s tim prehistorijskim zabladama«.

Da je »moderna nauka skinula materiju (i socijalizam) sa dnevnoga reda, a naši duševni siromasi materijaliste da još uvijek kleče pred tim svojim fetišem«, to je bio lajtmotiv svih naših misaonih natpisa u samom sudbonosnom deceniju pred svjetskom konflagracijom, u ratu samome, a i na ruševinama međunarodne vojne, od koje kao ni od historije nitko nikada ništa nije naučio. Ovo domaće, autohtono, gotovo, kaptolsko černosotenstvo, ta naša brbljiva rektorska popovština, taj provincijalni arnoldizam i to papagajsko brbljanje o primatu spoznaje, sve je to samo jedan od mnogobrojnih simptoma naše sveopće zmajevske, licitarske vatrogasne intelektualne zaostalosti, tako fatalne po razvoj događaja u ratu i u prvom poratnom deceniju državnoga ujedinjenja.

(1947)

Problemi lične egzistencije

Lične egzistencije iz sloja seljačke inteligencije u prvome koljenu građanske klase pod terorom austro-madžarskim bile su trajnim izvorom iritacija: zašto netko ne može dobiti odvjetničkog staluma, zašto se je netko prodao za katedru, zašto je netko umro kao jalov talenat, zašto netko putuje po kotarima kao uklet, zašto je netko otpušten iz službe, zašto se ne možemo osamostaliti privredno, itd., itd. Najviše se je pisalo o tiraži. Od Stanka Vraza sve do osamdesetih godina jugoslovensko pitanje predstavlja se kao pitanje tiraže: »Deset milijuna južnoslovenskih čitača uslovit će veće tiraže.«

(1935)

Verbalistička negacija

Negacija austro-madžarskog političkog apsurdna razvila je kod Hrvata inferiorno, gotovo sramotno kverulanstvo i stvorila kod hrvatske inteligencije jedno specijalno psihološko svojstvo, da ta

nervozna inteligencija smatra, kako ima potpuno pravo samo u onom slučaju kada je u pravu da negira politička fakta, da verbalno, ad absurdum negira elemente političke stvarnosti, uperene protivu njenih interesa.

(1935)

»Jugoslavenstvo« kao narkotik

Od Iliraca, preko školovane Inteligencije šezdesetih godina (Šulek, Jagić, Kukuljević) do savremenih Jugoslavena, značajno je ustrajno hrvatsko verbalno dekokratiziranje svake hrvatske političke stvarnosti, kao da se autosugestivnim riječima može jedna ozbiljna, teška, žalosna i istinita stvarnost porobljenog i potisnutog naroda pretvoriti u romantičnu i fiktivnu »Slobodu«, i kao da se historijski materijalni nedostaci određene i tvrdoglave ekonomske i političke bijede mogu uzvisiti do blagostanja maglenim i blagoglagoljivim jugoslavenskim »integracijama«. Jugoslavenstvujušće hrvatske integracije bile su simptom strave pred opasnošću historijskih katastrofa, prijetećih Hrvatstvu od prvoga dana kako se pojavio kao barbarska otporna svijest na jadranskoj obali u sedmome stoljeću. »Jugoslavenstvo« postalo je hermetičnom, magičnom formulom čarobne nade u idealnu i sigurniju hrvatsku budućnost, i kao narkotik, ono je veoma često poslužilo sredstvom za uspavljivanje svijesti u takvim historijskim momentima, kada je upravo u interesu hrvatske stvarnosti trebalo donositi neobično budne zaključke. Zagrebačka inteligencija, začarana vlastitim, čudotvornim jugoslavenstvujušćim formulama, svojim naivnim integracijama i svojim kosovskim sintezama, zatajila je na bazi svjetske konflagracije 1914–18 kao pasivna mazga u magli, a tri tipična hrvatska imena u okviru svjetskog rata simbolično predstavljaju svu očajnu zbrku naše posljednje, kosovskom magijom narkotizirane etape. Meštrović, kao vidovdanski porte-parole postao je slavno proročko ime, Trumbić je kao ministar inostranih dela Kraljevine SHS po radikalnoj koncepciji potpisao Versajski mir sa gubitkom Istre, Rijeke i Zadra, a Supilo je uz potpunu pasivnost Čulinca, Stubice, Banove Jaruge i Strizivojne Vrpolja – šenuo umom.

(1926)

U katoličkoj sredini

Kod principijelnih ateista Hrvata, jednostrana, beskompromisna negacija crkve katoličke, kao bilo kakve crkve, dakle i hrvatske, dovodi do moralne izolacije od vlastite katoličke sredine.

(1935)

Izobličenost

Historija pojedinih naših istaknutih lica devetnaestog stoljeća govori poglavlja o bijednome stanju fakata. Zašto Gaj umire prezren i ostavljen od sviju kao osamljeni očajnik? Zašto se ubija Karas? Zašto je Mažuranić simbol za čovjeka, koji je preko Beča postigao svoju blistavu karijeru na način nespojiv sa boljim običajima? Zašto Strossmayer siječe slavonske šume kao crkveni grand seigneur, a u praksi (poslije Rima 1870) vrlo razumno ne učestvuje ni u čemu što bi imalo bilo kakvo praktično političko značenje? Strossmayer je mecena, »velik muž«, ali se veoma mudro susteže od svake konkretne političke borbe protivu Nagodbe! Zašto umire Harambašić onako kao što je umro, zašto Matoš luta maurrasovskim, barrèsovskim maglama, a inteligentnije glave, kao Tkalac Imbro, kandidati su za samoubojstvo i životare u inostranstvu zapravo kao bjegunci, tuđinski agenti, dobrovoljni emigranti, dok recimo madžarončine, iskusni pravnici i šljivari, zbuñjeni tim ogromnim protuslovljima, putuju madžarskim jahtama i igraju ulogu provincijalnih cinika. Ideologija, koju je razvio Nikola plemeniti Tomašić u *Pacta conventa*, dvije godine prije slova Austrije, za Tomašića ima dokaznu snagu granita. Zašto putuju pjesnici kao što je Kranjčević u Bosnu, zašto osim pučkih učitelja nije bilo nikoga tko bi se bio posvetio u ovoj zemlji knjizi? Ljudi su pod trajnim pritiskom kod nas izobličeni. Čovjek je morao da poludi kao Kovačić, ili je postao jalov psovač, očajnik, prodao se i propio i sustao kao svi oni kojima je ime legija. Sveukupno stanovništvo gradova u drugoj polovini devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj ne broji više od sto tisuća stanovnika, a zaturene, zaboravljene, bijedne, malene, provincijalne prilike rađaju i male provincijalne ljude. Ako je netko prerastao lokalnu mjeru, taj ili bježi kao što je pobjegao Jagić, ili se neizbježno lomi, posivjevši i predavši se na milost i nemilost, ostaje svladan kao svi talenti. Osim slabe lirike i subjektivne rezignacije, jedini motivi pisama kreću se oko pitanja kruha. Preradović, kao pukovnik iz Temišvara, sanja u svojoj ljubavnoj korespondenciji o tome, da je njemu kao spiritistu, teozofu i čovjeku, koji vjeruje u Boga, jedini ideal, da bukne rat, kako bi mogao da bude promaknut za generala. Kranjčević piše monografiju o Franji Josipu Prvom i nosi bicorne sa zlatnim plumageom osamnaestog augusta, a jedan conte Lujo Vojnović posvećuje svoju knjigu banu Rauchu, drugi pjeva panegirike talijanskoj kulturi i vodi protunarodne izbore kod pokrajinskog vijeća. Životopisi svih naših istaknutijih lica objasnili

bi odakle je naše jugoslavenstvo poniklo i što je značilo ovo romantično izbjegavanje stvarnosti u trajnim snima bez poetske vrijednosti.

(1935)

Presvijetli lakaji

Ilirska romantika dovela nas je do naših ilustrissimusa. Naši ilustrissimusi stoje pred Slavenskom Lipom na trgu bana Jelačića u cilindrima sa gospodinom Banom i prislušuju zvoncetu iz grofovskog alkove na grofa Tisze... Nije pretjerano slavno. A gospodin grof im zvoni kao što već grofovi zvonjakaju iz alkove.

(1917)

Khuenovski mentalitet

Mentalitet hrvatske inteligencije pod diktatom mađarskog državotvorstva, ono sumnjičavo i nedostojno osjećanje vlastite manjevrijednosti u odnosu spram prekodravskog high lifea, ono bi jedno razmišljanje o jalovosti bilo kakvih političkih napora većega stila, ona, od demoraliziranih otaca mađarona unionista naslijeđena sklonost pasivnom, a tako često ciničkom hrvatskom oportunizmu, ono stipendističko klanjanje arpadovskom plavokrvnom smetištu, ono cigansko kupovanje đinduva na peštanskom sajmu političkih buva, sve ono bijaše nadasve tužno i sažaljenja dostojno poglavlje naše banske prošlosti, od Khuena do sloma Frana Supila...

(1926)

Nacionalni aristokrati 1918

U borbi protiv materijalizma u umjetnosti i u umjetničkom stvaranju pojedini adepti rojalističkoga mesijanizma propovijedali su svoju rasnu, anarhoindividualnu, idealističku estetiku. Oj, budi svoj (Šenoa), najjači si kad si sam (Ibsen), dakle, da budeš svoj i jak, budi sam, to jest bori se za narod »na klisuri samoće«, u svojoj čistoj rasnoj ekumenskoj čistoći, i to tako, da glasaš grofu Tiszi godine 1918 ratne proračune, jer tako samo možeš da ostaneš nacionalni aristokrat i rojalist, ako mrziš profanu svjetinu, jer »vulgus profanum«, to je socijalizam, a naš narod odlučio se za duhovno, a ne za tjelesno carstvo.

(1947)

Trijalističke iluzije

Kod jednog dijela hrvatske inteligencije iluzionistički dim povinuo se u smjeru austrijskih, carskih, dvorskih, trijalističkih iluzija, koje simbolizira najbolje Südland (godine 1918) pod motom: Aula est pro nobis. Motivi ove trijalističke austrijanštine i carskog, crno-žutog jugoslavenstva su isti: quantité négligeable hoće da se pretvori u subjekat, na temelju intelektualnih marifetluka. Kod jednoga dijela građanske inteligencije razvile su se u okviru monarhije naivne iluzije, da bi (građanska inteligencija) mogla da postane austro-madžarskim dionikom imperija sa 33 postotka trijalističkog omjera. Zavladati Bosnom i Sandžakom, prodrijeti do arnautluka, provoditi njemačku politiku prodora na Srednji Istok u njemačkom interesu (a pomalo i u građanskom vlastitom trambantskom), to je značilo iz Südlandove perspektive idealistički si-logizam: hoće crno-žuta lija kokošku, a (latinska) kokoška, obmanjujući se, da će s habzburškom ili pangermanskim lisicom zajedno omastiti bradu na gospodskom ručku, piše glupe programatske knjige.

(1935)

HRVATSKA KNJIŽEVNOST

Jezuitske perspektive

Tajna veličine mnogih naših pjesničkih imena leži upravo u zaista staromodnim isusovačkim prozirnim intrigama, koje ne mogu danas više biti podloga za ocjenu pojedinih književnih ili kazališnih vrijednosti. Promatrana iz jezuitske perspektive, naša je dramatika jednostrana, latinska, upravo kontrareformaciona pojava, koja organski raste od liturgijskih igara »sacre representationi« pa sve do kvazididaktičkih plagijata kotzebuovskih i goldonijevskih, koncem XVIII stoljeća.

(1948)

Crkvena prikazanja

Strepeći pred svakim i najnevinijim socijalnim elementom, naši književni crkvenjaci nisu ni svojim vlastitim crkvenim misterijima iz XIV stoljeća posvetili nikakve pozornosti, jer ti misteriji, pisani živim narodnim govorom, vrve od protufeudalnih, protukardinalskih i protubiskupskih parola. Kardinale, biskupe i grofove, u tim poemama, davao nosi u svojoj torbi u pakao.

(1947)

Naše liturgijske igre, ti više-manje stereotipizirani prijepisi iz Belcarija, Pulcija, Lorenza de' Medici, etc., poezija rimovana za propagandu evanđeoskih tekstova, do danas je uglavnom neispitana. Liturgijske igre i naša crkvena, pobožna prikazanja znače zapravo prvi prodor narodnog jezika na scenu, a kao kulturnohistorijski problem, s obzirom na čitave nizove u srednjem vijeku uobičajenih antiklerikalnih invektiva, te liturgijske igre još su uvijek otvoreno pitanje. Bez nekog naročitog poznavanja tih pobožnih tekstova, uprkos tome, što naši književni benediktinci misle, da su te »sacre rappresentazioni« doista »sveta prikazanja«, nije suviše smiono, ako se kaže, da bi dobar dio tih stihova danas, sa scene, povrijedio ukus mnogobrojnih naših lirskih franjevaca, kao nadarena antiklerikalna propaganda. O visokom kleru, o papama, o biskupima, o koludricama, o franjevcima, o karmelićanima i o remetama govori se u tim stihovima često veoma grubo, da, upravo bezbožno, to jest točno tako, kao što je o crkvenjacima mislila ona mnogobrojna pučka publika, koja je, prisustvujući tim predstavama kao narodna masa, crkvu poznavala iza kulisa.

(1948)

Moderna

Piše se, da je pod konac stoljeća kod nas buknuo idealizam na sve strane i da se naša draga omladina pretvorila u trubača. Trubili su ljudi estetski »Vergatterung«: da je ljepota vječna, da materije nema, da je ljubav slobodna, da je moral privatna stvar pojedinca, i da je *Uer Sacrum* – revolucija. Ono, što je govorio A. G. M., bila je kritika, u biti veoma često opravdana, ali, nažalost, maglena i često provincijalno zaostala i to upravo u onim pitanjima koja su do danas sudbonosno otvorena: u pitanjima političko-moralnim. Donijeli su naši diletanti iz Beča svoje schnitzle-rovске barjake i Hermanna Bahra proglasili »revolucijom«! Bilo je veselo. Piše se, kako je taj pokret »salonsko svladavanje khuenovštine«, a stvar je svršila sa Ferdinom pl. Mixichem i Aurelom pl. Podroczjem de Borkovecz et Blaskovecz kao connaisseurima i larpurlartistima. Tako su izgledali naši trubači i stjegonoše fin de sièclea. Iz toga crawla »Protiv struje«, rodila se današnja lunačekovština. Sve je propalo bez bitke. I danas, retrospektivno, od te naše Moderne stvara se kult kao da je naša Moderna bila »napredan pokret«, a to nije istina. Kao da je nešto bilo čega bilo nije i što je sve bilo upravo stoposto obratno od onog kako se danas tvrdi da je bilo. Tako su i od ilirizma stvorili balzamirano truplo i zapovjedili gimnazijalcima da pred njim kleče do mature.

(1917)

Secesionistička drama

Od Kolarića-Kišura do Dečaka, od Jozе Ivakića do Milana Ogrizovića, od Vojnovića, Tucića do Petra Petrovića, pisanje bez književnog volumena, pisanje trajno i ustrajno jednako nevješto, bez ikakve mogućnosti da se bilo u kojoj riječi otvori bilo kakav unutarnji prostor, ispunjen emocijom ili jednom, pa i najsitnijom iskrenošću istinitog opažanja.

(1932)

Realistička drama

Govoriti o realističkoj drami sardouovskog tipa, koja kod nas traje sve do münchenske i bečke Secesije, nije jednostavno. Po-najprije zato, što se najveći dio tog, danas gotovo potpuno nepoznatog materijala nalazi u rukopisu, a zatim, čini se da nije neopravdano, budu li te stvari ostale i dalje u zaboravu. One su pomrle na daskama na tako diskretan način te nitko nije ni primijetio, da tih mrtvih drama među nama nema već šezdesetak godina...

(1948)

Urela lirske inspiracije

Domjanić javio se u neredu provincijalne književne zaostalosti i kao što su na našu secesionističku dramu djelovali pisci drugoga reda (Bahr, Molnár, Schnitzler), tako su našu secesionističku liriku inspirirali krakovski i lavovski žanr – slikari kao Ajdukiewicz, Siemiradzki, a povrh svega – nažalost – naslovne vinjete šaljivih listova *Jugend*, *Fliegende Blätter* itd.

(1934)

Romantična lirika

Naša romantična lirika nije bila nikakva reakcija na književni klasicizam, jer se prije nje ne može govoriti kod nas o našem cjelovitom književnom trajanju. Ona znači ulaženje u neotkrivenu jezičnu tvar, u nepoznate i neobretene jezične prostore stiha, bez velikih uzora, bez naročite predaje, bez skupocjene baštine i naslijeđenih zakona u pitanju književnog ukusa i pjesničkog oblika. Ta naša romantična lirika znači prenošenje jezične stvari iz pradjedovskog, marvogojskog, ribarskog, seljačkog stanja u stanje gradskog stiha i pjesničkog izraza u zapadnoevropskom, građanskom smislu, a kako je to prenošenje dugotrajno, o tome govore vrlo poučno sve tri faze naše romantične lirike, koja još i danas

neprekidno traje. Prva: s Mažuranićem i Preradovićem, druga: s Markovićem i Šenoom i treća: s Kranjčevićem i Nazorom, kao s najmarkantnijim imenima tih faza.

(1930)

»Lirska republika«

Naši biskupi, lordovi, grofovi, plemstvo našeg duha, naši sve-mirski Titani, kojima je razmak do Vege bio najmanjom kozmičkom mjerom, naši intelektualni kapelani, »siti uma, o, Gospode«, nisu se stidjeli svojih ovozemaljskih hrvatsko-zmajevskih predikata i svi ti naši lirski stolčeki i sokolaši, katolički muževi i nosioci reda »Pro Ecclesia et Pontifice«, ta naša lirska republika, u jednu riječ, bila je apologet »slobode književnoga stvaranja«, smatrajući politiku u umjetnosti i knjizi – običnim nasiljem protivu duševne slobode, zagarantirane Gospodinom nad svim estetikama...

(1947)

»Mlada hrvatska lirika«

Ljubo Wiesner u svom žalosnom predgovoru *Mlade hrvatske lirike* (1914) tvrdi, da je ona njihova antologija na pragu u »Novo« – »tek uvod«, ona antologija da su – »tek vrata«...

»Vrata« – u što? U farofe sa kokoškama i racama i mladim misama i klericima i Vankinim crkvama. Znači: vrata u »Novo« jedne čitave lirike – vrata su u popovska dvorišta po baroknim kurijama, dakle, vrata u nešto, što je umrlo već veoma davno, prije dvjesto godina...

(1916)

Ova knjiga hrvatske lirike nije početak nego epilog. Ona je možda bolja od same Ere koju završava, ali ona je konac pjesme, a nije uvertira.

(1942)

Sonet na marvogojsko-agrarnoj bazi

U jednoj jezičnoj masi, što više podsjeća na Lutherovu i Rabelaisovu epohu početnog slijevanja provincijalnih dijalekata, gdje se kroz stotinu godina svakog ili svakog drugog decenija mijenja pravopis, u jednom idiomu, u kome se etnografsko marvogojsko-agrarno stanje groteskno mijesha s improviziranom frazom

žurnalistike i industrijalizacije, na takvoj jezičnog podlozi tražiti isključivi i jedini poetski izraz u kristalizaciji dekadentnog soneta, značilo je doživjeti formalni fijasko.

(1927)

Jalovi napori oko soneta

Ni Matoš, pa gotovo ni jedan od naših skolastika rime i propisanoga ritma nisu uspjeli da stvore gotovo ni jedan savršeni sonet u dugotrajnom naporu od sedamdeset godina. Ili su rime krive ili je ritam poremećen ili su stope rasklimane te osjećaj gotovo nigdje nije suvereno zavladao formom, i ta se disproporcija između modela i živoga lirizma osjeća neprekidno, a kako su ti nerazmjeri između uzora i sljedbenika ogromni, najbolje dokazuje i najpovršnije uspoređenje Vrazove lirske rabote s Mickiewiczovim sonetima. Iskustvo je isto tako pokazalo, da većina Matoševih pjesama, kojima je zavladao osjećaj neposredno i elementarno, nisu pravilni soneti (genijalni primjer: *Notturmo!*), a kod Ljube Wiesnera to je pravilo!

(1927)

Matoševa lirska škola

Dobar dio *Mlade hrvatske lirike* (1914) stoji u sjeni Matoševa lirskog talenta, i taj se utjecaj Matoša kao inicijatora, uzora i ideologa tadanjih lirskih koncepcija naročito jasno osjeća u lirskom djelu Ljube Wiesnera, Augusta Ujevića i Nikole Polića, kao najistaknutijih imena Matoševe lirske škole.

(1927)

Narodna lirika 1914–18

O caru Karlu, Ziti, Franji Ferdinandu, Franji Josipu, o nadvojvodama, grofovima i popovima naš antemuralski, graničarski narod mislio je politički mnogo bistrije, klasno svjesnije, dijalektički mudrije od našeg sabora, od naše štampe, od naših pjesnika i od sveukupne naše inteligencije.

(1947)

Lirska pobuna 1914–18

Sve je u ovoj lirici [autorova ratna lirika] pogrebno, jer je sve oko nje i pod njom, kada je nastajala, bilo isto tako pogrebno. Rađajući se kao odraz stanja i prilika, ona i nije mogla da bude odvojena od neprekidnog razmišljanja nad otvorenim grobovima,

i tako ni sama nije drugo nego vječno pokapanje, sprovod i smrt. Zaroniti u motive umiranja i smrti s tijelom još nedogorjelim, dimiti se kao voštanica u umirućoj ruci, osjećati sebe u atmosferi neprekidnog umorstva i klanja, a sve životne mogućnosti na nepristupačne razmake i daljine, značilo je početi rješavati u sebi osnovno pitanje svog vlastitog ljudskog dostojanstva i značilo je pobuniti se. I doista: po zakonu gladne i neiživljene mladosti, ta je lirika u pobuni protiv svega oko sebe pa i protiv sebe same i svog vlastitog lirskog smisla, u jednom stanju, gdje marškompanije blagoslovljene rimskim blagoslovom kreću u klanje s likom Spasiteljevim na hrvatskim trobojnicama i gdje su svi razlozi umjetničkog i književnog stvaranja izgledali apsurdni i preopterećeni moralnim protuslovljima do bezizlaznosti. Rasplinjujući se u nervoznim trepetljivostima zbunjenog utapanja u samoj sebi, proždirući samu sebe i sve oko sebe s dosljednošću samoubilačkom, iz te lirike progovara grčevita potreba da se čitavo jedno vrijeme razbije kao stara klepsidra i da se sve stvari i pojmovi razmotaju kao klupko besmisla i da se sve vrijednosti razderu kao smrdljive i blatne krpe. Pod enervatnom težinom krvave vreve onog davnog ništavnog zbivanja, tu tiho, kontemplativno, lirsko, sintetično »ja« nestaje u kakofoniji glasnih protuslovlja, i predajući se i popuštajući rastvornoj i uznemirenoj raznolikosti sve mračnijih događaja, subjekt tu gubi ravnotežu svijesti i vjeru u smjer zbivanja, i u toj lirici nema ničeg što ne bi bilo nerazmjerno, razdrto, neuravnoteženo i protuslovno.

(1933)

Lirski nihilizam

Pojaviti se u čistom khuenovskom »dix-huitième« s anarhoindividualističkim sklonostima iz dvadeset i drugog stoljeća, u krvavoj carskoj i kraljevskoj ratnoj opereti među krotiteljima zvjezdi sa schopenhauerovskom estetikom, pod vješalima s lirikom, u kasarni sa solipsizmom, pojaviti se među takvim protuslovljima kao protuslovlje samoga sebe, što je sve to moglo da znači drugo nego nihilizam? Od raznih naših (još uvijek khuenovskih) nihilizama nihilizam ove lirike [autorova ratna lirika] ima jednu stranu, koja nije antipatična, te se može oprostiti: u njemu nema agramerskog cinizma. Taj je nihilizam iskren i u toj svojoj dječackoj iskrenosti često plačljiv do one granice, gdje postaje pomalo jalovo-jednoličnim.

(1933)

Lirika samoće

Ne vjerovati u predaje najraznoličnijih rodoljuba, po vojar-nama (i po novinama) prisluškivati brušenju golih i oštih no-ževa, stolnjake kršćanskih žrtvenika gledati poprskane ljudskom krvlju, sumnjati u parole Hrvatsko-srpske koalicije kao Škrlčeve vladine većine za vrijeme ratnog zasjedanja Hrvatskog sabora, klimati glavom nad višim smislom socijaldemokratskog prepriča-vanja blijedih i apstraktnih katekizama, sve to značilo je zastra-njivati u osamljenost.

(1933)

Lirika pod carskim barjacima

Živjeti pod crno-žutim i crveno-bijelo-zelenim tkaninama, pje-vati na motive spolnih bolesti po austrijskim soldačkim špitalima, gledati naša bijedna uredništva u službi klaonice, pjevati o bitka-ma kao o zbivanju neandertalskom, osjećati umorstvo u najsvako-dnevnijim kontrastima stvarnosti, značilo je logično gubiti pod nogama podlogu i početi osjećati na sebi sve pojave manije pro-gona, pretvarati se manijakalno u gonjenu zvijer, oko koje urliče hajka bjesomučnika i glupana. Osjećajući se tako u svojim ranja-vim prenadraženostima sve više i više osamljenim i ostavljenim značilo je, posve prirodno, precjenjivati smisao ovakvih ličnih pustolovina i sve se više gubiti u prostorima romantične samoob-mane: da je sudbonosnost našeg subjektivnog doživljavanja pr-votna i da može da naraste do vrhunaravno preuveličanih ra-zmjera.

(1933)

Lirika u Szkerleczovoj Hrvatskoj

U stanju gdje je magnatska surka bila simbolom časti i građan-skog ugleda, gdje se je sanjalo o plemićkom patentu kao o nad-naravnom ostrvu, gdje je imenovanje za pristava višeg plaćevnog razreda kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske pokrajinske vlade bilo idealom svim kmetskim generacijama, u takvim ratnim prilikama pisati lirske pjesme, bez vjere u boga i u zemaljske autoritete, značilo je pustolovnu šetnju na oblacima, kakva obično svršava žalosno. Govoriti o starim sramotama uvijek je poučno, a ova lirika [autorova ratna lirika] sjeća nas kao stara glavobolja na grozničava bdjenja, kada je jedini spas od stvarnosti izgledao ostvarivim pomoću stiha; spasavati svoje vlastito ljudsko dostojanstvo stihovima: to je bila lirska parola. ovoga subjekta koji je

osjećao potrebu da se opere od našeg blata. Lafontaineovski, ezo-povski iluzionizam o ptici, koja je izletjela iz krletke barem između jedne i druge rime, a poslije te svečane samoobmane opet beskrajne vigilije, i grižnje savjesti, i nemoć, i pasivna tlapnja u jednom stanju koje je još uvijek značilo trajanje mračne i bolesne khuenovštine.

(1933)

Poezija 1917

O, Gospode, kako je kod nas sve otrcana provincija. Gornjolički špeceraj. Maloprodaja zapadnoevropskih i prekomorskih lirskih mirodija. Upravo to je formula za mizeriju našeg pjesničkog duha. Za ove pjesnike ne postoji nikakav zanos ni za jednu vrstu ideja. Ovo poluhalucinantno lunjanje za raznim već otrcanim motivima, ove simulirane ekstaze za dosadne slatke oblake i ptice, u beskrajnomračnom kontrastu s motivom jesenskog jutra, kada ulična bujica valja sive povorke žalosti, sve je to ipak neka vrsta skandalozne zbrke i straha da se stvarnosti ne zagleda u oči. Pisati ovako ili onako ili uopće pisati: lirski reagirati na stvarnost mogu samo glupani. Samo naivni glupani bave se ovom vrstom škrabiranja, kad se rukopisi već iz deset-petnaestogodišnje retrospektive javljaju kao nesumnjivi skandali.

(1917)

Lirika posljednjih dana franciskojozefinizma

Moja ratna lirika nastala je u posljednjim danima franciskojozefinizma dok je carstvo propadalo, a kad su kod nas, pod repom Fernkornova pastuha na Trgu Bana Jelačića, zabijali čavle u Slavensku Lipu, skupljajući tako rodoljubne građanske priloge za dinamit i bodljikavu žicu, poznate lirske rekvizite iz »junačkog vremena«. Daleko je sve to danas, neshvatljivo, nevjerojatno, mutno, a ipak: kao dodir hladne žabe krastače u snu, sve je to bio doživljaj pun straha i očaja, sulud kompleks stravičnog sna, kada je stvarnost izgledala kao mračno priviđenje najgadnijeg, podlog, kukavnog umorstva.

Iz ove lirike vonja miris smrdljive provincijalne, carske menažerije, i čitajući te stihove ne treba zaboraviti, da su (uglavnom) pisani u carskom i kraljevskom erarskom suknu, pjesme mrtve mladosti, u kojoj nije bilo ničeg što bi bilo vrijedno da se doživi: slamnjače po kasarnama i po bolnicama, logorovanja u blatu i slijepo hijensko kretanje od Rudolfove vojarne do Jelačićeva spomenika, u džepu s našim novinama, što su lagale o pobjedama.

kao i poderane zastave na našim trulim krovovima. Kada se u ovim pjesmama govori s prezirom o zastavama, treba znati da su te tužaljke pisane u malom gradu, koji je godinama bio bjesomučno kićen zastavama, u pobjedničkoj samoobmani jednog stanja, za koje se govorilo da je epsko, i kada se vjerovalo u ostvarenje biskupova sna o našoj Toskani tako, da je krunidbena haljina posljednje austrijske carice bila izložena u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti kao presveti sakramenat, u staklenoj škrinji i pod pečatima. O zlatnim krunidbenim papučicama maloga mađarskoga kraljevića govorile su učiteljice djeci s patosom, s kakvim su pisane dječje priče o Snjeguljici, i sve što je u ovoj lirici slaboumnonomoćno i pasivnobilno, povezano je za sitničave i uske prilike našega maloga grada u »velikom vremenu«, kada su zvonila zvona u počast kriminalnog pokolja, a poštenjaci se vukli pod zastavama pokunjeni, klonule glave, potišteni, zagrizeni u sebe, žalosni i savršeno nemoćni.

(1933)

Rimbaud na našim lirskim horizontima

Pijana korablja Arthura Rimbauda, u svojim bojama i u dinamici svojih događaja, razdrta je i uznemirena (dostojan pandan tog burnog nemira je Brueghelova *Oluja*, slika puna smedosivih magla, s ustalasanom zelenom utrobom morskom, panikom brodolomnih galijskih i masama riba), no dok Rimbaudovu *Korablju* hvata očajan strah pred močvarnim i ustajalim vodama lučkim, prenatrpanim katarkama kramarskih brodova, dotle se u Ljube Wiesnera javlja sentimentalna, idilična žica, što zvuči od žalosti za mirom i tišinom, za čistom romantikom pasatizma, za toplim dlanom Majke Spasiteljice, Žene, koja stoji pod krstom svoga sina, *Stabat Mater Dolorosa* (Iacopone da Todi). Poput *Pijane korablje* Arthura Rimbauda, tako se je sa svojim jedrima, zastavama i svijetlima čitava francuska impresionistička Lirika pokazala na zapadnom horizontu naše suvremene književnosti, kao veličanstvena fregata s jarbolima, signalima i standartama, sa svim bogatstvom strofa i malštroma, poezije, voća, nebeskih duga, s fijkom oluje i vjetra, i plovidbom prema dalekim otocima, s romantičnim spasom iz tužne suvremene naše stvarnosti.

(1927)

Lirski snobizam

I kod Matoša i kod Wiesnera odozdo ispod formaliteta javlja se tendencija za slobodom stiha, za neposrednošću izraza i za nezvezanošću lirskog govora, a ti naši lirici upravo su donkihotski

tvrdoglavo izdržali decenijima u otporu protiv prirodnosti jezičnoga materijala i protiv svoga vlastitog vremena. Zanos za hachichinse *Hôtela Pimodana*, za gospodsku djecu bogataša ambasadora i generala iz Louis-Philippeova vremena, čiji su očevi drugovali još s Condorcetom, a starinska presvlaka njihova pozlaćenog pokućstva bila je iskićena scenama jednog Desportesa, zanos za te mrtve snobove i artiste, što su se dosađivali od Ceylona do Madagaskara po bujnim vegetacijama tropskim, sve je to u našim prilikama ostala romantika sobe i kavanskih razgovora kod *Pajtlera* i *Dobre mamice*.

(1927)

Hrvatski Gogolj

Kada se jednoga dana pojavi kod nas naš Gogolj, svi će ga popljuvati... Trideset godina piše se kod nas po našim takozvanim književnim listovima o nekakvom imaginarnom »umjetničkom izrazu naše sredine«, a kada se taj »umjetnički izraz naše sredine« bude jednoga dana pojavio na horizontu, svi će naši ljudi lijevo i desno urlati da je to laž, pamflet i izmišljotina, da smo mi tako odvratni, tako glupi i tako smiješni. Jedna je stvar biti primaš ciganski i guditi slatko u dlakave uši pijandura, a drugo je pisati ozbiljno i mrko kao što se piše na zelenom stolu tribunala, gdje je sve tiho i mrtvački neutralno. A bude li tko pisao o nama kao takvima, on treba da piše mrko, okrutno i neumoljivo! I kada se pred tribunalom pojavi naš Narodni Inteligenat, treba tu nesretnu dušu vagnuti gestom, kakvom se važu stare i smrdljive prnje: više sa začepjenim nosnicama nego sa zanimanjem ili – jao – sa samilošću!

(1927)

Problem došljaka

Došljake, koji dolaze iz Trebarjeva i Stubice u takozvanu gradsku civilizaciju, uznastojali su književno izraziti Ante Kovačić u romanu *U Registraturi*, i Vjenceslav Novak u *Titu Dorčiću*. Za tako tipičan problem beznadno melankolične teme ni jednom ni drugom nije dostajalo dovoljno stvaralačke snage, i pitanje je ostalo književno neriješeno, to više, što dobar percenat naše inteligencije spada u takve seoske došljake i kaputaše u prvoj generaciji, koji svršavaju svoje karijere na način Tita Dorčića ili pogospođenih figura iz Registrature.

(1926)

U hrvatskoj književnoj krčmi

Neprekidno stajati u nečistoj sobi sa svijećom u ruci, neprekidno promatrati micanje malenih stvorenja, što se boje svjetlosti, osjećati njin blizi vonj, što grize njuh između pukotina svakog drugog slova, i bdjeti i pisati, i pisati i bdjeti, i osjećati umornu ruku i rečenice, kako teku i protječu u svjetiljčinom žutom krugu, i zvona, i svitanja, i jutra, i biti umoran, kao što su svi noćni radnici, i spavati s odjekom posljednjih rečenica, i biti budan u snu, i uvijek bdjeti, i pisati, i tako pišući trajati, to znači kod nas biti književnikom. To znači hodati u trajnoj neizvjesnosti, što donosi nepoznato i mutno sutra, i znači nositi u sebi netaknutu i čistu kružnicu svog unutrašnjeg mira, duboko zakopanog u nama, kao svijetla kružnica zdenca, iz koje ključa mir unutarnje čistoće. U nemirima i po neizvjesnostima probijati se kao putnik, kad se probija vijugavim gudurama i promjenama tla, kroz debele naslage tmine, sa svjetiljkom u ruci, to znači kod nas pisati. I znači: raditi posao, koji samo zato nije jalov, jer izvire iz nas samih, po unutarnjoj i nejasnoj slutnji da nije jalov, koji izvire kao vrelo, jer mora, i nastaje – sam od sebe – kao sve, što nastaje po nutarnjoj potrebi i prirodnim zakonima nastajanja, ali inače po okolnostima, u kojima izvire i nastaje, prilično je dosadan. Plaćati dugove za štampane knjige, koje su uglavnom slaba i nepotrebna roba, biti popljuvan od prolaznika na sajmu i biti suvišan u seskoj krčmi, gdje se razbijaju svjetiljke i glave i gdje je sve krčma i pijana vika i dim zabitnog svračjeg zakutka, tu stajati u krčmi sa svojim knjigama između naših viceva i naših špricera, i stajati u prljavoj sobi sa svijećom u ruci, a vani bruji graja sajma i glasovi blaga gospodnjeg, to je naše književno trajanje i takvo je pisanje knjige kod nas.

(1930)

HRVATSKA KRITIKA

Dokumenat vremena

Negacija Lessinga, pisca *Laokoona*, jednoga od utemeljitelja književnokritičke discipline, koji je svojom dramaturgijom kanonizirao pisanje kazališnih kritika, takva uzvišena negacija Lessinga vrlo je značajna za naše književne relacije. Takvo pisanje ne može se nazvati kozerijom, jer je za kozeriju premalo duhovito! To nije ni feuilleton, jer kakva je to bogata književnost, u kojoj se već i novinski feuilletonisti rugaju Lessingu? Takvo pisanje nije ni objektivan prikaz, jer je nepouzdan po svojim ma-

terijalnim podacima, a nije ni subjektivno zanimljivo, jer je – književno – potpuno bezlično. Pisanje takvih kritika nije kritika, jer stoji ispod Lessinga intelektualno i emocionalno, a nije ni književna ocjena, jer ne poznaje elemente ocjenjivanja. Nije ni novinski riport, jer hoće da bude književna kritika, a nije ni kazališna reklama, jer utvara sebi, da je pisana »slobodnim perom«!

Što je dakle takvo pisanje kritika?

Dokumenat vremena! Sve što radimo je dokumenat vremena! Kako vežemo kravatu i kako pišemo rečenice, a pogotovo je dokumenat vremena kakvim rečenicama pišemo kritike!

(1930)

Ne propovijeda ništa

Koje su intencije i čemu služi takva kritika? Uzvisujući neka-kva maglena prazna književna imena i inostrana kazališta, ova kritika ne pokazuje savršeno nikakva smisla ni razumijevanja za naše suvremeno književno stanje. Od poezije i morala stvarajući viceve, omalovažavajući sve pozitivne tendence, koje se javljaju u posljednjem deceniju naše knjige, a zanoseći se za pisce trećeg reda kao za klasike, ta kritika ništa ne razrađuje i ništa ne ocjenjuje i nikog ne upućuje, jer nije putokaz nego luralica! Ona je po svojoj prirodi razorna i negativna, jer ne priznaje autoritete i jer se ruga intelektualnom ugledu, a za plodnost, bogatstvo, punoću i zanos ideja nema smisla, jer je jalova. Ljepote ne zapaža gubeći se sama u nemoći izraza, a jedinu misiju, koju bi trebala da vrši, da sugerira otkrivene harmonije i propovijeda snagu estetske emocije, ne vrši, jer to ne umije!

(1930)

Četiristogodišnje zakašnjenje

Utvdili smo da najnevinija revizija materijalnih podataka naše novinske kazališne kritike daje porazne rezultate. Sveukupno takvo pisanje je dakle zrakoplovno, bez stvarne i logične podloge. Takvo pisanje je i pristrano, jer o istim književnim pojavama daje obično dvostruko mišljenje, a lica, koja pišu te kritike, društveno su ambiciozna, jer ni jednog književnog banketa nema bez njih i nijednog književnog odbora nema, da ne bi u njemu vršila koju istaknutu čast. Ovo, što se kod nas piše pod imenom kazališne kritike, nije ni teorijski zanimljivo! To je metafizičko vjerovanje u boga, u tajanstvene sile »koje stvaraju umjetnost«, to je

pisanje o »čudesima i misteriju stvaranja«, u jednu riječ: četiristogodišnje zakašnjenje u pitanju veltanšaunga, s izrazitim malo-gradanskim zbunjenim naglaskom!

(1930)

Bez stava

Ne zastupa nikakav smjer, ni pravac, ni modu, ni tendencu, ni umjetnički program! U pitanjima književnog ukusa, jezika, forme, u relativizmu lijepoga i ljepote, u fluktuaciji književnih struja, u onoj intenzivnoj izmjeni misli i zanosa, koji strujaju iz sviju dobrih kazališnih djela, ta naša kazališna kritika ne uzima stava, jer nema šta da kaže.

(1930)

Novinski riport a ne kritika

U svojim prikazima kazališnih predstava gospoda se zanimaju isključivo vanjskom, senzacionalnom stranom kazališnog događaja. Kod takozvanog ocjenjivanja gospodu zanimaju samo sadržaji i anegdote. Njima je radi zanimljivosti novinskog izvještaja potrebno zbijati šale iz ljubavnih trokuta, prepričavati detalje često sporednog sadržaja, ne pokazujući za obradu i književnu vrijednost ili nevrijednost pojedinih stvari nikakva zanimanja!

Tajna dobre drame leži upravo u odnosu naoko neznatnih detalja, u iznenadnim obratima dijaloga, u suptilnosti pojedinih rečenica, i dok gospoda pišu o dramama godinama čitave kolone, nikada nismo nigdje nijednoga konkretnog retka čitali o jednom stvarnom književnom detalju.

(1930)

Neznanje i snobovska ksenofilija

Erudicija te gospode je šupljikava i ništavna. Oni ne razlikuju književne dekadentnosti od zaostalog arhajskog primitivizma, a književni diletantizam za njih je faustovski problem! Za danas – glazbeno – žive još glazbenike oni misle, da ih više nema, a ponešeni snobovskom ksenofilijom, oni obožavaju lošu robu iz inostranstva misleći time, da ističu svoju književnu obrazovanost.

(1930)

Kritičarski »virtuozi pera«

Gospoda kazališni kritičari pišu ležerno, iz prve ruke, kao pravi virtuozi pera. Iz pepeonika u okomici titra modrikast pramen dima, a na bijeloj hartiji nižu se rečenice po jednom jedinom impe-

rativu, da gospodin metteur en pages još nije prerezao članka. Kada vještina slaganja rečenica na papiru ne bi bila mnogo teža od slagarske, onda bi slagari bili odreda dobri kritičari, pisci i stilisti. Zapaliti cigaretu, zbijati preko stola šale i pisati kritike, to je vrlo jednostavno; samo je kod takvog pisanja žalosno to, što te i takve »kritike« ne podnose nikakve, pa ni najnevinije kritike.

(1932)

Dramski pisac i kritika

Kada je čovjek osuđen da piše drame u ovakvoj književnoj civilizaciji, kao što je naša, i kada u takvoj književnoj civilizaciji djeluju kazališna i književna kritika, kao što je naša, onda za dramskog autora preostaju tri varijante da riješi svoj odnos spram te kazališne kritike. Prva je varijanta takozvana evropska, distingvirana, dostojna jednog dostojanstvenog člana međunarodnog književnog Kluba Pen. Dramski autor u takvom slučaju obuče svoj hausrok (što ga naša kazališna kritika sasvim bezrazložno zove: »kućnim haljetkom«) i obukavši tako svoj karirani »hausrok«, gospodin autor zaogrnut svojim »kućnim haljetkom« kao to-gom pozove k sebi štampu na interview u predvečerje svoje premijere. U svojoj novosagrađenoj vili na Peščenici VII, 33 (što ju je nedavno sagradio od tantijema svog posljednjeg »nemoralnog« djela), dramski autor prima gospodu u svom empire-salonu i pogostivši ih čajem, on ih u svom kariranom »kućnom haljetku« sprovede u bidermajerski salon i tamo im na clavecinu odsvira jednu slatku melodiju: melodiju o dolarima, o međunarodnim trofejima, o kariranom »kućnom haljetku« kao znamenju svog društvenog uspjeha, u jednu riječ o svemu što našu kazališnu kritiku može da uzbuđi živčano ili književno. Uspjeh je zagarantiran.

Osim te evropske postoji i druga varijanta, kako dramski autor (kod nas) može vrlo jednostavno da riješi svoje pitanje: osim što piše drame na jednoj, on po dnevnim listovima na drugoj strani piše kritike o dramama svojih konkurenata. On je autor konkurent i novinski recenzent u istom licu. I dok bi svakog postolara njegovi drugovi u cehu osudili zbog takva postupka, naši dramski autori, čini se, kao da se naročito dobro osjećaju u toj ulozi, koja se po pozitivnim trgovačkim zakonima u trgovačkom svijetu kažnjava kao nelojalna utakmica. Izvolite samo jednom od njih spomenuti, da mu je postupak nespojiv sa bilo kakvim dobrim evropskim običajem, svaki će od njih da vam baci u glavu najmanje po jednu pljuvačnicu.

Treća varijanta je ova, koju sam lično odabrao. Ne imajući vile na Peščenici, ni kariranog kućnog haljetka, ni clavecina, ni međunarodnog priznanja, ja ne primam kod sebe na čaj gospodu iz književnih klubova i ne dajem pred premijeru interviewe o svojim književnim planovima. Ne pišem kritike po dnevnim listovima, a o kazališnoj kritici držim predavanja, gdje javno izričem svoje mišljenje o njoj, da je smiješno nepismena, pristrana i zaostala.

(1932)

Nepouzdanost

Kaže li naš kritičar, da na sceni umire tenor, ne umire tenor nego alt. Govore li oni, da je između glumaca i publike bilo kontakta, onda ga nije bilo. Ako su u jednoj rečenici našampali, da je nešto apstraktno, u drugoj za tu istu pojavu tvrde, da je realna. Ako kažu za jednog književnika, da mu posao ne vrijedi, pod vlastitim potpisom pišu o tome istom licu obratno! Oni odriču međunarodno značenje događajima nesumnjivo međunarodnim, a za prvorazredne uloge pišu da ne vrijede ništa. Dramama, koje su izvan sumnje uspjele, odriču uspjeh, a o komadima, koji su potpuno propali, javljaju, da ih je publika slušala s odobravanjem. Ako navode godine, te su godine krive, ako citiraju događaje, ti su se dogodili obratno, ako prešampavaju stihove ili strana imena, sve je to nepouzdanost i vrvi štamparskim pogreškama. Ako je netko reakcionaran, tvrde za nj, da je buntovan, a ako je netko književno vrijedan, oni mu odriču kvalitet.

(1930)

Novinska feuilletonistika

Kritičari kritikuju tekstove, prijevode, govor na sceni, a kritika njihovog vlastitog teksta u svakom je pogledu negativna. Oni pišu jezikom, koji stoji spram današnjega jezičnog razvoja u zakašnjenju od tri do četiri decenija, a siromaštvo njihovog vlastitog rječnika, zaostalost fraze, nevješto vladanje jezičnim elementom, to su, čini se, razlozi, iz kojih neprekidno pišu o ukusu govora i pravilnosti dikcije. Oni vrlo slabo ili gotovo nikako ne razlikuju tekstove, epohe, pojedine pisce i književne probleme. Za te kritičare neki književni pokreti, koji su razvili dikciju, znače uništenje kulta dikcije, a neka književna imena, koja znače epohe, za njih su sitnice, bez kojih bi ti kritičari mogli biti. Za njih se nešto događa u romantici, što se dogodilo u simbolizmu, i književno vrijeme, književne epohe, imena, sve to kod njih ne igra nikakve

uloge. Oni zamjenjuju ličnosti, miješaju godine, događaje, pokrete, a sve pod jednim te istim kalupom: novinskog feuilletona ad hoc.

(1930)

U krizi

Često se kod nas čuje i govori, da nam je knjiga u krizi. Da nema književnog prometa, da su nastale smetnje u odnosu između produkcije i prode, između potražnje i ponude. Sve su to obične novinarske fraze!

Nije u krizi naša književnost, nego je u krizi ona pojava, koja stoji između književnika i publike: novinska kritika i njen Menschenmaterijal! To je u krizi!

(1930)

Nepismenost

Više puta mislim, kako bi bilo potrebno da održim nekoliko predavanja o neobično niskom i izvanredno nezналаčkom soju onih naših javnih lica, koja pod svojim potpisima i šiframa štampaju po novinama neke nepismene sastavke, što ih malograđanin kod svoje jutarnje kave onda potpuno bezrazložno zove kazališnom kritikom. Da upozorim na neke nespojivosti upravo mamutskih omjera!

Kako je inkompatibilno, da ista lica, koja na jednoj strani uređuju nekakve šaljive i pomodne listove, pišući superlative o svakome na mjeru i po narudžbi poslodavca, pišu takozvane nezavisne kritike i recenzije na drugoj strani. Jer ako je netko potkupljiv na jednoj, zašto da bude nepristran na drugoj strani? Gotovo svaki od naših novinara, koji piše kritike i recenzije po dnevnim listovima, čini u jednom svom sastavku više gafova, nego što ih Karl Kraus može da skupi od sveukupne bečke štampe u godinu dana. Ne može čovjek biti pisac kriminalnih romana u 700 nastavaka, a na drugoj strani kritik, koji hoće da soli pamet svojim bližnjima u književnosti. Kritik treba da bude kritičan u prvome redu spram sebe sama! Ne može čovjek biti arbitrom u književnim pitanjima, a da nikada u životu nije nigdje štampao jedne jedine pristojne rečenice!

(1930)

Insuficiencija

Drama kao književno djelo i kazališna igra tog književnog djela, to nisu događaji tako jednostavni i svakodnevni kao obična prometna nesreća na ulici. A vidimo iz svakodnevnog čitanja na-

ših novina, koliko zaostaju novinarski prikazi takvih svakodnevnih događaja za novinarskim prikazima sličnih događaja u inostranstvu. Kod prikazivanja kazališnih događaja taj je nerazmjer veći, a po posljedicama i važniji.

(1930)

Nivo

Ima u našoj kazališnoj kritici izrečenih tvrdnja, rečenica, konstatacija, izraza i nazora, poslije kojih, pročitavši ih, čovjek osjeti potrebu da baci svoju vlastitu glavu kroz prozor na ulicu, od unutarnje indignacije, da je mogao pročitati nešto, što može da zabolji kao najintenzivnija glavobolja.

(1932)

Hibrid

Naša kazališna kritika je uglavnom novinskokazališna kritika i kao takva ona vrši dvije funkcije istodobno. S jedne strane ona prikazuje kazališni događaj kao materijal dnevne vijesti, a s druge strana ona ocjenjuje taj kazališni događaj književnim mjerilom. S jedne strane dakle to je novinski riport, a s druge strane to hoće da bude književna ocjena. A novinski riport i književna ocjena međusobno se isključuju.

I upravo iz tog osnovnog protuslovlja izviru svi nesporedumi i prilično važni nedostaci ovih paralelnih funkcija. Kazališni novinar riporter piše prikaze novinske i književne ocjene u jednom licu. Od toga posla stradava izvještajna strana ove dosadne novinarske noćne službe, a stradava isto tako i kvalitet književne ocjene. A te su dvije strane nespojive, a spajaju li se ipak, nastaje slučaj sličan vrlo složenom slučaju naše kazališne novinske kritike.

(1930)

Prepotencija i neznanost

Kritičari treba da strepe pred »prefarbavanjem istine«! Jer ako je netko kazališni kritičar, te prigodom dvadeset i petogodišnjeg jubileja jednog dramskog autora tvrdi, da taj autor nema talenta i da mu je jedini talenat književnohohštaplerske naravi, onda takav kritičar ne smije da toga istog književnika proglašuje ljubimcem publike i da pod svojim potpisom ovjerovljuje njegove reklamne interviewe! Lice, koje iz vlastite inicijative pod svojim punim potpisom piše kao kazališni kritičar o tenorima ditirambe, kako bakfiši i dame ginu za pjevačkim srcem ipsilona, takav kri-

tičar ne bi smio da piše paralelno s tim i takvim feuilletonima ispovijedi o »tragikomediji slobodnog pera«! Jer pero, koje piše reklamu o koketeriji s baritonima, takvo pero nije slobodno, a nigdje urednici pomodnih listova ne predstavljaju slobodna pera, pa ni njihovu tragikomediju! I nigdje na svijetu urednici pomodnih listova ne pišu pretenciozne književne ocjene, žalosne naročito zato, što izgledaju upravo tako, kao što smo ih u tekstu [knjige *Moj obračun s njima*] iscrpno prikazali. I nigdje na svijetu urednici pomodnih listova nisu marksistički ideolozi, a urednici građanskoliberalnih dnevnika ne psuju liberalizam; i nigdje na svijetu autori kriminalnih romana u sedamstotina nastavaka ne pišu javne književne ocjene o ozbiljnim kazališnim djelima. Književne ocjene treba da se pišu govorom dostojnim, a kakvim riječima i rečenicama se kod nas izriču kritičke osude, kakvim se neknjiževnim sredstvima stvaraju mnijenja u javnosti, to smo pokazali primjerima. Tko muca, nije pozvan da podučava govorništvo, a tko ne zna, kako se vuku figure, taj ne može da ocjenjuje vrijednost šahovskog poteza. S kojom se neknjiževnom prepotencijom kod nas govori o stvarima književne naravi i s kakvim nepoznavanjem književnog materijala, tome smo svakodnevnici svjedoci.

(1930)

Neurednost i zbunjenost

Može se o književnim djelima jednog izvjesnog pisca misliti pozitivno ili negativno, ali ne mogu se pisati književne ocjene tako neuredno, tako zbunjeno, tako nepismeno i tako nelogično, kao što se po našim novinama pišu naše kazališne kritike.

(1932)

Falsifikat

Ovjerovljivanje po našim kazališnim kritičarima navedenih podataka daje negativan rezultat. Ako navode događaje, ti su se dogodili obratno, ako citiraju tekstove, ti su krivotvoreni. Sve je nepouzđano, neistinito, zbunjeno, jalovo! Što znači to tvrdoglavo pisanje neistina, krivotvorenje tekstova, poricanje stvarnoga stanja, zlonamjerno iskrivljivanje činjenica, smiješno društveno uzvisivanje i konstantno krivo tumačenje pravoga stanja stvari? Zar je to pisanje kazališnih kritika?

(1932)

Pisanje bez rečenica

Svi naši kazališni kritičari govore o spektrima, o dugama, o analizama, o čudu, o kaleidoskopskim tajnama, o božjoj tajni, o tajni stvaranja, o tajni umjetnosti, o faustovskim problemima i tako se kod nas već pedeset godina piše o dubrovačkoj tradiciji, o ilirizmu, o krizi naše knjige, o velikim pitanjima, a kod tog titanizma zaboravlja se pisati jasno i razumljivo.

(1932)

Obzoraški nihilizam

Originalnost njihovih ideja, zamisli i asocijacija je isprazna. Te njihove ideje objavljuju se kao obzoraški nihilizam, s gestom prezira za sve »pučko«, za sve što nije imaginarno »gospodsko«, »gornjogradsko«. To je malograđanski nihilizam jedne književne periode, koja još danas traje i piše na lunačkovski mutan način. Ta književna perioda piše nejasno, jer ne misli jasno, a živi bez uzora, bez zanosa, bez svoga unutarnjeg lica i bez jedne jedine značajnije književne manifestacije već oko četrdeset godina. Nihilizam maglenoga stanja, koje vlada našim književnim prilikama od devedesetih godina, odrazujući našu književnu civilizaciju točno onakvom kakva jest. Bez ideja, bez iskrenog zanosa, bez emocija, bez nade i bez programa! Idejni horizont te naše kritike ne dopire dalje od tornja đakovačke crkve.

(1930)

(Nastavit će se)

M. Krleža